

สภาพทั่วไปด้านสังคมและเศรษฐกิจ

หมู่บ้านปากคลองบ้านโพธิ์ เป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่มีอายุยาวนานหลายสิบปีมาแล้วของอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านในเวลาเดียวกันกับการมีวัดบ้านโพธิ์ หรือชื่อเดิมคือวัดจันทาราม คือประมาณปีพุทธศักราช 2224 บ้านปากคลองบ้านโพธิ์ตั้งอยู่ด้านทิศใต้ของแม่น้ำบางปะกง และชาวบ้านจะตั้งบ้านเรียงรายตามริมคลองบ้านโพธิ์ ซึ่งเป็นสายน้ำคลองที่มีความสำคัญต่อชีวิตชาวบ้านของหมู่บ้านนี้ ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่มีผู้คนอาศัยอยู่ ที่ประกอบอาชีพการเกษตร จำนวนราษฎรคือ 711 คน

1. สภาพทางด้านสังคม

ที่ตั้งของหมู่บ้าน

บ้านปากคลองบ้านโพธิ์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลคลองบ้านโพธิ์ อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ในระยะห่าง 17 กิโลเมตร ไปทางทิศใต้ของจังหวัดฉะเชิงเทรา และประมาณ 3 กิโลเมตร ลงไปทางทิศใต้ของที่ตั้งว่าการอำเภอบ้านโพธิ์ และตั้งอยู่ติดกับแม่น้ำบางปะกงฝั่งซ้าย

ลักษณะการตั้งบ้านเรือน ชาวบ้านจะตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณใกล้ ๆ วัดบ้านโพธิ์ และเรียงรายตามริมคลองบ้านโพธิ์ เนื่องด้วยเป็นหมู่บ้านดั้งเดิมที่มีอาชีพเกษตรกรรม การตั้งบ้านเรือนจะกระจายตามริมแม่น้ำบางปะกงและตามริมคลองบ้านโพธิ์ ซึ่งเป็นลำคลองที่ไหลแยกมาจากแม่น้ำบางปะกง และตามริมถนนเส้นทางคมนาคมหลัก แต่ส่วนใหญ่จะเป็นบ้านเรือนที่ตั้งอยู่ใกล้หรืออยู่ในบริเวณพื้นที่ทำการเกษตร คือ บริเวณที่ทำนา เรียงรายตามริมคลอง ความหนาแน่นของชุมชนในหมู่บ้านจะมี 2 แห่งคือ ชุมชนบริเวณตลาดบ้านโพธิ์และวัดบ้านโพธิ์ กับชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนในบริเวณที่นาของตนเอง โดยในปีพุทธศักราช 2531 สภาพตำบลคลองบ้านโพธิ์ได้งบประมาณในการสร้างถนนดินลูกรังเข้าไปถึงหมู่บ้านในบริเวณนี้ ซึ่งเป็น การตัดถนนผ่านที่นาของชาวบ้าน ในบริเวณ

ชุมชนตลาดบ้านโพน-วัดบ้านโพน เป็นที่ตั้งของตลาดและวัด จะมีบ้านเรือนตั้งอยู่ริมถนนและหน้าวัด เป็นบริเวณแหล่งชุมชนตลาดเล็ก ๆ ที่มีร้านขายของชำ ขายอาหารสด-อาหารแห้ง ขายน้ำมัน ร้านซ่อมรถ เป็นที่รวมของการจราจรประจำทางเพื่อเดินทางเข้าตัวเมือง และการติดต่อกับชุมชนอื่น ๆ นอกหมู่บ้าน โพนหมู่บ้านจะมีคลองบ้านโพนเป็นสายน้ำหลัก เป็นลำคลองที่ชาวบ้านต้องอาศัยน้ำเพื่อการเกษตรกรรม (ทำนา) เพาะเห็ดฟาง การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ และเป็นน้ำใช้ในแต่ละครัวเรือน และการทำนาในหมู่บ้านนี้ เป็นการทำนาปี ซึ่งต้องอาศัยน้ำจากธรรมชาติคือน้ำฝนที่มีปริมาณมากพอที่จะทำนาได้ แต่เมื่อถึงฤดูแล้งคือช่วงเดือนเมษายน-พฤษภาคมน้ำในคลองจะแห้ง แต่ก็ไม่แห้งขอดมาก ชาวบ้านบางครัวเรือนจะยังสามารถสูบน้ำในคลองขึ้นไปเพาะเห็ดฟางได้

บ้านปากคลองบ้านโพน โพนหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากชุมชนเมือง และหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กับหมู่บ้านใกล้เคียงกันดังนี้ ด้านทิศใต้ติดกับหมู่บ้านหนองต้นหมาก ตำบลบางซ้อ และตำบลบ้านโพน ด้านตะวันออกติดกับบ้านดอนชะคราม หมู่ที่ 2 ตำบลคลองบ้านโพน ด้านตะวันตกติดกับเขตตำบลบ้านโพน โดยมีลำคลองบ้านโพนเป็นเส้นแบ่งเขต

อดีตความเป็นมาของหมู่บ้าน

บ้านปากคลองบ้านโพนตั้งชื่อตามคลองที่มีต้นโพนอยู่ริมคลองบริเวณวัดบ้านโพน ในปัจจุบันจึงเรียกคลองบ้านโพน และหมู่บ้านก็เรียกตามชื่อคลองและวัด *หมู่บ้านนี้เกิดหมู่บ้านเล็ก ๆ ที่มีอายุเก่าแก่ โดยการสันนิษฐานจากหลักฐานที่วัดบ้านโพน เช่น ศาลาการเปรียญเก่า สร้างพร้อมกับการตั้งหมู่บ้าน ซึ่งนับรวมอายุกว่า 100 ปี การตั้งบ้านเรือนครั้งอดีตจะเป็นการตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลองบ้านโพน และกระจ่ายการตั้งบ้านเรือนเข้าไปในบริเวณที่นา ซึ่งจะมีป่าต่าง ๆ อยู่มาก เป็นบริเวณที่มีบ้านเรือนอยู่ไม่ถึง 10 หลังคาเรือน ซึ่งเป็นแหล่งชุมชนที่ 2 ดังกล่าวมาแล้ว คนดั้งเดิมของหมู่บ้านนี้เป็นคนไทยซึ่งไม่ทราบว่าบรรพบุรุษดั้งเดิมอพยพมาจากที่ไหน แต่เมื่อในสมัยรัตนโกสินทร์มีการผสมผสานทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ระหว่างคนไทยและคนจีน คนจีนที่อพยพ

* จากการสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดบ้านโพน และคนเก่าแก่ของหมู่บ้าน อาจารย์ประภิต อายุ 86 ปี

เข้ามาจำนวนมากจากแผ่นดินใหญ่มาสู่หัวเมืองชายทะเลตะวันออก รวมมาถึงบริเวณบางปะกง-บ้านโพธิ์ด้วย คนเงินรุ่นแรก ๆ ที่เข้ามาจะทำอาชีพค้าขาย การประมง ต่อมาเมื่อมีการผสมผสาน กลายเป็นคนไทยเชื้อสายจีน เพราะมีการแต่งงานระหว่างสองเชื้อชาติ และในระยะเริ่มต้นของการติดต่อสัมพันธ์กันเป็นการค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้า เช่น พ่อค้าชาวจีนจะขายเรือตามคลองบ้านโพธิ์ ไปรับซื้อข้าวเปลือกตามบ้านเรือนริมคลอง การซื้ออาหารสดอาหารแห้ง เสื้อผ้าไปแลกข้าวเปลือกกับคนไทยที่บ้านเรือนริมคลองเพื่อนำไปขาย เนื่องจากการเข้ามาของคนจีนในหมู่บ้านนี้ ทั้งเพื่อติดต่อค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้า และการเข้ามารับจ้าง เช่น เป็นลูกแบกข้าวสาร จากความสมบูรณ์ของทรัพยากรในหมู่บ้านและบริเวณข้างเคียง ประกอบกับนิสัยขยันรักการทำงาน ชอบทำการค้าขาย ซึ่งเป็นค่านิยมประจำชาติพันธุ์คนจีน เป็นปัจจัยทำให้คนจีนเริ่มตั้งร้านค้าเล็กๆ ขายอาหารแห้ง สด ของชำในหมู่บ้านบริเวณริมคลองหน้าวัดบ้านโพธิ์ก่อน อันเป็นชุมชนตลาดแห่งแรกของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นบริเวณที่ติดต่อกันเพราะเป็นท่าจอดเรือเมล์แดง-เมล์เขียวที่แวะมาจอดรับคนจากหมู่บ้านที่จะเดินทางเข้าไปแปดริ้ว (เมืองฉะเชิงเทรา) หรือไปอำเภอบ้านโพธิ์และที่อื่น ๆ ดังนั้นในระยะต่อมาการแต่งงานระหว่างคนจีน-คนไทยในหมู่บ้านจึงเริ่มมากขึ้น จนกระทั่งกลายเป็นบรรพบุรุษของคนในหมู่บ้านนี้ และมีประเพณีผสมผสานไทย-จีนที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน คือ การไหว้บรรพบุรุษในวันเสาร์ท-ตรุษจีน การไหว้บรรพบุรุษในวันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ไทยด้วยเช่นกัน

ในอดีตสภาพของหมู่บ้านนี้จะเป็นป่าละเมาะ ป่าจาก ต้นไทรตามริมคลอง บ้านเรือนประปราย ชาวบ้านเริ่มถากถางป่าให้เป็นที่สำหรับทำนา ซึ่งทำนาได้เพียงปีละครั้งเท่านั้น หลังจากทำนาเสร็จแล้ว ชาวบ้านว่างงานก็จะอยู่ที่บ้านฉีกสานตะกร้า กระบุง มัดจากมุงหลังคา ทอแหวนเพื่อหาปลา กุ้ง เพื่อบริโภคภายในครอบครัวบ้าง ได้มากก็แบ่งปันให้ญาติ เพื่อนบ้านบ้าง ไม่มีการซื้อขายกัน นอกจากนี้ชาวบ้านยังสามารถปลูกผักสวนครัวริมคลองเพื่อบริโภคในครอบครัวเองด้วย โดยไม่ต้องซื้อหาเพราะส่วนหนึ่งแล้วคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านกล่าวว่า เงินหายากมาก ถ้าได้เงินมาจะซื้อเฉพาะสิ่งของที่ชาวบ้านไม่สามารถผลิตหาเองได้ เช่น เสื้อผ้า ยา เป็นต้น

ลักษณะครอบครัว เครือญาติ และเชื้อชาติ

จากการเดินสำรวจครัวเรือนในหมู่บ้านปลายปี 2535 โดยผู้ศึกษาและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อ.ส.ม.) พบว่าครอบครัวใหญ่ ๆ ในหลายหลังคาเรือนเป็นครอบครัว

ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน 2-3 ครอบครัวในแต่ละครัวเรือน โดยยังเป็นลักษณะของครอบครัวขยายที่ยังมีสมาชิกอยู่ร่วมกัน 2-3 รุ่น คือ คนเฒ่าคนแก่ ซึ่งได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา พ่อแม่ และลูก หลาน

ลักษณะของครอบครัวขยายในหมู่บ้าน มี 2 ลักษณะด้วยกัน คือ ยังอาศัยอยู่ร่วมกับบิดามารดาในบ้านหลังเดียวกัน กินอยู่ร่วมกัน และอีกลักษณะหนึ่งเป็นครอบครัวใหม่ที่อาจแยกครอบครัวมาปลูกบ้านใหม่ แต่อาศัยอยู่ในที่ดินบริเวณเดียวกับของบิดามารดา หุงหาอาหารร่วมกัน หรืออาจแยกมาหุงหาอาหารเองก็มี แต่ยังมีพาครอบครัวใหญ่ในการดูแลเด็กหรือสมาชิกใหม่ในครอบครัว เพราะตนเองต้องออกไปทำงานข้างนอกหมู่บ้าน จึงได้มอบภาระการดูแลเด็ก และการหุงหาอาหารให้กับครอบครัวของบิดามารดา

เนื่องจากชาวบ้านในหมู่บ้าน มีการสืบเชื้อชาติอยู่ 2 เชื้อชาติคือ ไทยและจีน แต่ในรุ่นปู่ย่าตายาย ได้เกิดการผสมเชื้อชาติไปแล้ว ในรุ่นที่ 1 ของบรรพบุรุษ (ในปัจจุบันรุ่นบิดามารดาเป็นรุ่นที่ 3) ยังคงเป็นเชื้อชาติจีน โดยรุ่นหลานเหลนของรุ่นที่ 3 จะเรียกก่ง ซึ่งมีมากในหมู่บ้าน อาจทำให้สามารถมองเห็นว่าในอดีตผู้ชายจีนเข้ามาแต่งงานกับผู้หญิงไทย และอิทธิพลของการให้เพศชายเป็นใหญ่ในครอบครัวที่สืบทอดมาจากเชื้อชาติจีน ก็ยังปรากฏอยู่ในครอบครัวในหมู่บ้านนี้อยู่ ปัจจุบันการผสมกลมกลืนของ 2 เชื้อชาติแยกแยะไม่ออก แต่ยังมีอิทธิพลของการสืบเชื้อสายที่มีผลต่อลักษณะของครอบครัวในหมู่บ้านพอสมควร โดยเห็นได้ว่าหากฝ่ายหญิงเป็นคนจีน จะเป็นผู้ชายเข้าไปอยู่ในครอบครัวฝ่ายชาย หากเป็นเชื้อชาติไทยฝ่ายชายต้องย้ายเข้ามาอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิง เพื่อช่วยครอบครัวของฝ่ายหญิงทำมาหากินสักระยะหนึ่งจึงแยกครอบครัว โดยอาจจะอยู่ในบริเวณเดียวกัน หรือหาที่อยู่ใหม่ (ซึ่งมีน้อย) แต่การย้ายไปอยู่กับฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดนั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเชื้อชาติเพียงปัจจัยเดียว ทั้งนี้ต้องดูฐานะทางเศรษฐกิจของทั้งสองฝ่ายด้วย หากฝ่ายหนึ่งมีฐานะดีกว่าอาจจะย้ายเข้าไปอยู่กับฝ่ายนั้น เพื่อสร้างครอบครัวในระยะแรก นอกจากการมีอิทธิพลต่อลักษณะครอบครัวดังกล่าว ยังมีอิทธิพลต่อภาษาที่ใช้เรียกชื่อนานาญาติบรรพบุรุษ และประเพณีการไหว้บรรพบุรุษในเทศกาลวันสารท วันตรุษจีน หรือแม้แต่ในงานบุญประเพณีของไทย เช่น วันสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่

การนับญาติและนับถือผู้อาวุโส โดยแสดงออกให้เห็นได้จาก การจัดลำดับญาติ การเรียกคนเฒ่าคนแก่เป็นญาติผู้ใหญ่ เช่น ก๋ง ตา ยาย ปู่ ทวด ลุง ป้า น้า อา เป็นพี่ น้อง ฯลฯ บางคนอาจเรียกเป็นพ่อแม่ด้วยก็ได้ เมื่อได้ศึกษาในรายละเอียดของระบบเครือญาติ และระบบครอบครัว พบว่าในหมู่บ้านยังมีระบบเครือญาติอยู่ แต่ไม่ได้เห็นไว้นั้น เช่นอดีตที่ผ่านมา การนับญาติมี 2 ลักษณะคือ เป็นญาติสายตรง มีสายเลือดเดียวกัน เป็นพี่เป็นน้อง ส่วนอีกลักษณะหนึ่งเป็นการนับญาติที่ไม่ได้มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดโดยตรง เช่น การเกี่ยวดองของญาติฝ่ายชายฝ่ายหญิง แต่ด้วยการพึ่งพาและการช่วยเหลือในบางเรื่อง จึงได้มีการนับถือและสร้างการเกี่ยวดองกัน ส่วนมากเห็นได้ว่าผู้ที่ต่อยก่าจะนับญาติกับผู้ที่อยู่เหนือกว่าทางด้านเศรษฐกิจและสังคม และจากปรากฏการณ์ของชุมชน ความห่างเหินของระบบเครือญาติมีมากขึ้น จากคนรุ่นใหม่ช่วงอายุตั้งแต่อายุ 28 ปีลงมา ส่วนใหญ่ไม่สามารถจำได้ว่าใครเป็นญาติบ้าง เนื่องจากการไม่ได้พบปะพูดคุยกันบ่อย เพราะการออกไปทำงานและการออกไปอยู่ที่อื่น นอกจากนี้ในงานเทศกาลการทำบุญก็จะมาร่วมกันของเครือญาติเดียวกัน จึงจะมีเวลามานั่งนับเรียงลำดับญาติกัน

ประชากร จำนวนครัวเรือน ลักษณะบ้านเรือน

หมู่บ้านปากคลองบ้านโพธิ์ เป็นหมู่บ้านขนาด 133 ครัวเรือน มีประชากรทั้งสิ้น 711 คน แบ่งเป็นชาย 361 คน หญิง 350 คน (ข้อมูลจากที่ว่าการอำเภอบ้านโพธิ์ ซึ่งสำรวจเมื่อเดือนมิถุนายน 2536)

ลักษณะบ้านเรือน เมื่อเข้าสู่ที่ตั้งของหมู่บ้าน จากชุมชนตลาดบ้านโพธิ์ที่มีร้านค้าเล็ก ๆ ตั้งอยู่ริมถนนสายหลักของหมู่บ้านคือ สายบ้านโพธิ์-ละเชิงเทรา จะมองเห็นทุ่งนาโล่ง มีบ้านเรือนกระจายอยู่ตามที่นาของตน และตามริมคลองบ้านโพธิ์ มีถนนดินลูกรังจากตลาดบ้านโพธิ์ระยะทางประมาณ 2 1/2 กิโลเมตร เข้ามาถึงชุมชนในหมู่บ้าน ลักษณะบ้านเรือนเป็นหลังคาสังกะสี ฝาบ้านเป็นไม้ บ้านเป็นทรงสูง ใต้ถุนโล่ง แต่สูงไม่มาก ใต้ถุนบางบ้านจะมีน้ำขัง ถ้าหน้าแล้งจะแห้งบนบ้านส่วนใหญ่จะเป็นห้องโล่งห้องเดียว แต่จะมีตู้กันเป็นห้องอีกห้องหนึ่งเล็ก ๆ ที่ใช้สารพัดประโยชน์ เช่น เก็บเสื้อผ้า เก็บของมีค่า เช่น เครื่องสูบน้ำ หรือของมีค่าของชาวบ้านเท่าที่พวกเขาคิดจะเก็บ พื้นที่ที่เหลือของบริเวณบ้านจะเป็นห้องโล่ง กว้าง-แคบแล้วแต่ที่บ้านหลังไหนใหญ่-เล็ก บริเวณนี้จะเป็นที่นอนของสมาชิกในครัวเรือน โดยจะเลือกมุมบ้านเพื่อสะดวกในการกางมุ้ง

มุมบ้านด้านทิศตะวันออกหรือทิศเหนือ จะตั้งหิ้งหิ้งพระเล็ก ๆ และหิ้งของร่างทรง จากการสังเกตพบว่าหิ้งของร่างทรงมีขนาดใหญ่กว่าหิ้งพระ มีพวงมาลัยพลาสติกสีต่าง ๆ ซึ่งเป็นสีสดใส เช่น สีชมพูแก่ ๆ สีเหลือง สีแดง สีเขียว แขนงเต็มหิ้งร่างทรง ทุก ๆ วันจะมีการเปิดไฟหลอดเล็ก ๆ เพื่อให้หิ้งร่างทรงสว่างไสว เจ้าของบ้านคนหนึ่งกล่าวว่า "เป็นการกราบไหว้เคารพบูชา จึงต้องเปิดไฟให้หิ้ง ประมาณ 1-2 ชั่วโมง ก็จะปิดไฟ..." ทุกครัวเรือนที่มีฐานะพอจะจัดหาซื้อตู้ไม้บานประตูมีกระจกใสขนาดตู้ปานกลาง เป็นการแสดงความมีฐานะอย่างหนึ่ง เพราะตู้จะบรรจุหมอนลักสวย ๆ เก็บเสื้อผ้าที่มีราคาและจะเลือกใช้เวลามีงานเทศกาล เก็บของมีค่า เช่น ชิ้นเงิน ถาดเงิน และตรงบานประตูกระจกจะเป็นที่เสียบรูปถ่ายของสมาชิกในครัวเรือน เป็นรูปงานบวชของลูกชายงานแต่งงานของลูก ๆ หรืองานศพ เรียงตามความยาวของประตูตู้ มีบางครอบครัวที่ซื้อตู้แบบเงินผ่อน ส่งเงินทุกเดือน ๆ ละ 300-400 บาท ในแต่ละวันเมื่อถึงเวลากลางคืนหลังจากอาหารเย็นเสร็จสิ้นลงแล้ว สมาชิกในแต่ละครัวเรือนจะมานั่งรวมกันหน้าจอทีวี ดูทีวีจนถึงรายการละครที่ชื่นชอบจบลงเวลาประมาณ 22 นาฬิกา สมาชิกในแต่ละครัวเรือนจะเตรียมกางมุ้งปูเสื่อเตรียมตัว เข้านอน ดั่งนั้น แต่ละบ้านในตอนกลางคืนจะมีมุ้งกางมุ้งเต็มห้องโถงของแต่ละบ้านประมาณ 5 เศษ ๆ แม้บ้านจะลุกจากที่นอนมาเตรียมหุงหาอาหาร แร่งงานที่จะออกไปทำงาน นอกหมู่บ้านก็ต้องลุกมาเตรียมตัวเช่นกัน เพราะเมื่อถึงเวลา 6 โมงเช้า แร่งงานต้องออกจากบ้านมาขึ้นรถรถปิคอัพเพื่อไปทำงานแถวบางปะกงหรือในเมือง นอกจากบริเวณที่นอนแล้ว แต่ละบ้านจะมีม้ออีกส่วนหนึ่งเพื่อทำอาหาร มีเตาแก๊ส หม้อหุงข้าวไฟฟ้า ตู้กับข้าว บางครอบครัวมีตู้เย็นเป็นบริเวณที่แต่ละครอบครัวจะต่อชานเรือนเล็ก ๆ เพื่อเป็นที่ทำอาหาร การล้างถ้วยชามในตอนเย็นหกโมงเศษ ๆ แร่งงานก็ทยอยกลับเข้าหมู่บ้าน

โดยสภาพการปลูกบ้านเรือนอยู่ในบริเวณที่นา ช้างบ้านจะมีขึงฉางเป็นโรงเก็บข้าวขนาดเล็ก ปานกลาง ที่บรรจุข้าวได้ประมาณ 10 เกวียน (มากที่สุด) ช้างโรงขึงข้าวจะเป็นที่เก็บเครื่องสูบน้ำ รถไถ รถจักรยาน หรือรถจักรยานยนต์ ฯลฯ บางบ้านที่เลี้ยงวัวจะผูกวัวไว้ข้างบ้าน มีเพียง 3 ครัวเรือนที่เลี้ยงวัวจำนวนมากกว่า 5 ตัวขึ้นไป และพวกเขาจะทำรั้วไม้ล้อมเป็นคอกวัว ถ้าในฤดูฝนน้ำขังได้ถุนบ้าน กลิ่นของอุจจาระวัวกับน้ำแฉะ ๆ จะส่งกลิ่นเหม็น แต่ชาวบ้านเขาบอกว่าเป็นความเคยชินกับกลิ่นและทนได้ มีเพียง 2 ครัวเรือนที่เลี้ยงหมูเป็นล่าเป็นสัน โดยเลี้ยงจำนวนหลายตัว เป็นเล้าหมูที่มีขนาดปานกลาง และเป็นครอบครัวที่เลี้ยงหมูมาหลายสิบปี

เลี้ยงหมูชนและผสมพันธุ์หมูชาย โดยมีพ่อค้าจากอำเภอพานทอง อำเภอพนสนิมคม จังหวัดชลบุรี
เอารถมารับซื้อถึงที่บ้าน

ศาสนา ความเชื่อ และประเพณี

ชาวบ้านของหมู่บ้านปากคลองบ้านโพธิ์ นับถือศาสนาพุทธทั้งหมดทุกคน โดยที่หมู่บ้านนี้
เป็นหมู่บ้านที่มีการผสมกลมกลืนระหว่างชนบทธรรมนิยมประเพณีจีน-ไทย และคนไทยที่อยู่ในหมู่บ้าน
ก็เป็นคนไทยที่มีเชื้อสายจีน และคนรุ่นปัจจุบันเป็นคนไทยที่ยังเรียกบรรพบุรุษเป็นแบบจีนอยู่ ดังนั้น
จึงยังพบว่า ชาวบ้านจึงยังคงดำรงไว้ซึ่งชนบทธรรมนิยมประเพณีของ 2 ประเพณีด้วยกัน วัน
เทศกาลสำคัญของประเพณีจีนก็ยังคงปฏิบัติเช่นที่บรรพบุรุษปฏิบัติมา เช่น วันสารทจีน วันตรุษจีน
ชาวบ้านแต่ละครัวเรือนจะทำอาหาร ขนมเตรียมไหว้บรรพบุรุษ ในขณะที่ในวัดพระไทย สารทไทย
วันสงกรานต์ วันสำคัญทางพุทธศาสนาชาวบ้านก็ยังทำอาหารคาว-หวานใส่ปิ่นโต ไปถวายพระที่วัด
บ้านโพธิ์อยู่เสมอ เช่นเคย

การผสมกลมกลืนในชนบทธรรมนิยมประเพณีระหว่างไทยและจีนสามารถเห็นได้จาก ใน
วันสงกรานต์ประจำหมู่บ้านจะมีมดกษัตริย์จัดพิธีทำบุญสงกรานต์ที่วัดบ้านโพธิ์ โดยเริ่มตั้งแต่วันที่
13-14-15 เมษายน ในวันที่ 13 เมษายน จะมีการร่วมทำบุญใส่บาตรบนศาลาการเปรียญวัด
บ้านโพธิ์ จากการสังเกตพบว่าชาวบ้านเข้ามาร่วมทำบุญใส่บาตรที่วัดค่อนข้างมาก เพราะคน
เกือบเต็มศาลา (ประมาณ 200 กว่าคน) แต่ส่วนใหญ่จะเป็นพวกกรุ๊ปพ่อแม่ วัยกลางคน คนแก่ มี
หนุ่มสาวถือปิ่นโตเดินตามพ่อแม่ไม่ถึง 10 คน เมื่อชาวบ้านเริ่มทยอยใส่บาตรข้าว และจัดเรียง
อาหารที่แต่ละคนนำมาใส่สำหรับเพื่อถวายพระเสร็จแล้ว ชาวบ้านส่วนมากจะลงมาข้างโบสถ์และ
ข้างหน้าธาตุที่บรรจุกระดูกบรรพบุรุษ เพื่อไปเสื่อจัดอาหารคาว หวาน ผลไม้ หัวหมู ไก่ วางชูป
เทียน ดอกไม้ กระจาดเงินกระจาดทองใส่ถาดเพื่อเผา เมื่อวางสิ่งของต่าง ๆ ที่จะทำการไหว้
เรียบร้อยแล้ว หัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่จะเป็นพ่อจะไปนิมนต์พระมา 1 รูปเพื่อสวดมนต์ ใช้เวลา
ประมาณ 5 นาที หลังจากสวดมนต์เสร็จ พ่อและสมาชิกในครอบครัวทุกคนจะเวียนกันไหว้โดยการ
จุดธูปหนึ่งไหว้จนครบทุกคน หลังจากนั้นพ่อจะเริ่มจุดกระจาดเงินกระจาดทองเผาเพื่อส่งเงินให้
บรรพบุรุษได้ใช้จ่ายและขอการเผากรวดโทษให้หมดสิ้น พ่อ สมาชิกในครอบครัวแต่ละคนจะ
มานั่งหน้าเครื่องเช่นพ่อผู้นำครอบครัวจะขอต่อหน้าเครื่องเช่น เป็นการขอบรรพบุรุษเพื่อช่วยเหลือ

ครอบครัวทำมาหากินร่ำรวยยิ่งขึ้นไป และเป็นอันเสร็จสิ้นการทำบุญในวันนั้น ญาติ ๆ จากต่างถิ่น จะมาพบญาติ ๆ กันในวันนี้เป็นวันรวมญาติ เพราะตระกูลใดเอากระตูกอฐิฐของบรรพบุรุษมาบรรจุไว้ที่วัดบ้าน โปธิ์ก็จะต้องมาร่วมทำบุญไหว้กันที่นั่น ดังนั้นในวันนั้นบริเวณวัดจึงมีรถยนต์ จอดเต็มลานวัด (โดยส่วนมากเป็นรถปิคอัพ)

ในวันรุ่งขึ้นและวันถัดมา (14-15 เมษายน) ชาวบ้านก็ยังคงมีการนำอาหารมาทำบุญที่วัด และพบว่ามิชชันนารีชาวอเมริกันมาร่วมทำบุญน้อยลงมาก ใน 2 วันนี้ได้มีการปฏิบัติตามประเพณีไทย คือ การรดน้ำดำหัวญาติผู้ใหญ่คนเฒ่าคนแก่ และลูกหลานจะขอพรจากผู้ใหญ่ เมื่อทำการรดน้ำดำหัวเสร็จสิ้นลง ในวันที่ 15 อันเป็นวันสุดท้ายของการมาร่วมทำบุญที่วัด โดยวันนั้นในตอนเย็นจะมีการสร้างน้ำพระ พระมานั่งเรียงลำดับอาวูโสที่หน้าโบสถ์จำนวน 20 รูป คนเฒ่าคนแก่จะนำเงินบ้าง ข้าวของเหลือบ้างใส่บาตร และมัดดอกไม้สีขาวลอยน้ำหยดน้ำอบไทยหอมกรุ่น ตักน้ำด้วยขันเล็ก ๆ สร้างน้ำพระแต่ละรูปจนกระทั่งครบเป็นอันเสร็จสิ้นชบวนของคนเฒ่าคนแก่ ต่อมาเด็กหนุ่มสาวซึ่งมาร่วมงานในวันนั้นก็ทยอยกันเดินสร้างน้ำพระ และรดน้ำดำหัวคนเฒ่าคนแก่ที่มาอยู่ในบริเวณวัดด้วย หลังจากนั้นเด็กหนุ่มสาวก็ได้ถือโอกาสเล่นสาดน้ำสนุกสนานกันจนถึง 6 โมงเย็น อากาศเริ่มมีแดดจ้าจึงหยุดเล่นสาดน้ำกัน คนเฒ่าคนแก่ 3 คนเล่าให้ฟังว่า "...สมัยเมื่อ 30-40 ปีมาแล้ว การเล่นสงกรานต์ในบริเวณวัดจะมีการเล่นสาดน้ำ เล่นแข่งชกคะเย่อ คนหนุ่มคนสาวจะมาร่วมทำบุญกันมาก คนจะแน่นศาลา แต่ทุกวันนี้ไม่มีการละเล่นแบบนั้นอีกแล้ว คนมาร่วมทำบุญน้อย กลุ่มสาวก็ไม่มาทำบุญกัน หรือมาร่วมสนุกสนานกันในวันนั้น วันนี้เป็นวันหยุด โรงงานหยุดงานให้แต่นักหนุ่มสาวเขาจะไปเที่ยวไปซื้อของที่ตลาดนัดหน้าอำเภอ ไปในเมืองมากกว่าจะมาร่วมทำบุญที่วัด เช่นที่คนสมัยก่อนทำกัน การละเล่นต่าง ๆ จึงหายไปหมดแล้ว..."

ในวันเทศกาลก่อนเข้าพรรษา วัดบ้านโปธิ์จะมีเทศกาลประจำปี ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ทำให้คนในหมู่บ้านคึกคักกันขึ้นมาบ้าง เพราะจะได้ไปเที่ยวงานวัด ซึ่งจะถูกจัดขึ้นมา 5 วัน 5 คืน โดยจะมีเจ้าอาวาสวัดและมัดตายก กรรมการหมู่บ้าน มาร่วมกันจัดขึ้น มีวัตถุประสงค์คือ การหาเงินเข้าวัด และให้ชาวบ้านได้มาร่วมทำบุญด้วย เป็นการนำรายได้เพื่อสร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ ในงานจะมีภาพยนตร์มาฉาย การสอยดาวเพื่อชิงรางวัล เช่น พัดลม จักรยาน กระจตักน้ำ ชมต่าง ๆ เป็นต้น มีลิเก ซิงช้าสวรรค์ แต่เมื่องานผ่านไป 5 วัน 5 คืนแล้ว กรรมการหมู่บ้าน

คนหนึ่งกล่าวว่า "เงินรายได้ไม่มากนัก เพราะคนน้อย ไม่มากเพราะวัดไม่มีเขตลอยฟ้า เด็กหนุ่มสาวจึงไม่มาเที่ยวงาน เงินจึงเข้าวัดน้อย..."

นอกจากงานประจำปีของวัดบ้านโน้แล้ว มีเทศกาลก่อนเข้าพรรษาอีกอย่างหนึ่ง คือ การบวชภาค การบวชภาคของคนในหมู่บ้านนี้ ถือว่าเป็นงานใหญ่ของบ้านที่มีลูกชาย จะต้องจัดการบวชตามประเพณี เมื่ออายุครบการบวช เพื่อเป็นการทดแทนพระคุณพ่อแม่ และพ่อแม่ก็ปลานปลื้มกับการได้ทำบุญบวชให้ลูกชายด้วย ซึ่งในปัจจุบันการจั้บวชภาคในหมู่บ้านจะเป็นพิธีการหนึ่งที่ได้ทำขึ้นมาเพื่อปรับให้เข้ากับสภาพเศรษฐกิจของหมู่บ้านด้วย การเตรียมงานบวชจะเป็นงานที่รวมญาติรวมเพื่อนบ้านที่มาช่วยงาน เตรียมอาหารและพิธีการต่าง ๆ ส่วนมากแต่ละบ้านที่จัดงานบวชพระ ก่อนวันบวชจริงจะมีการทำขวัญภาค และที่สำคัญและขาดไม่ได้คือ การจัดเลี้ยงในเย็นวันสุดท้าย อันเป็นวันก่อนบวช ซึ่งเป็นการเลี้ยงที่เจ้าภาพจัดทำขึ้นมาเพื่อขอบคุณผู้มาร่วมงานโดยเจ้าภาพได้เชิญไว้ก่อน และวันเลี้ยงนี้จะเป็นวันที่ผู้ได้รับการคัดเลือกหรือตัววาจาจะมาร่วมงานเลี้ยงและร่วมทำบุญกับเจ้าภาพโดยเอาเงินใส่ซองมาช่วยงานบุญ ซึ่งชาวบ้านเรียก การเอาแรง เจ้าภาพจึงตอบแทนด้วยการเลี้ยงอาหาร ซึ่งเป็นแบบโต๊ะจีน อาหารจะมากน้อยขึ้นอยู่กับฐานะของเจ้าภาพ ดังนั้นงานบวชของแต่ละบ้านจึงเป็นการจัดเพื่อระดมทุนคืน เรียกว่าเป็นการเอาแรงคืน การเอาแรงก็ต้องช่วยมากกว่าที่เจ้าภาพงานนี้ได้เอาแรงไว้กับตนเมื่องานครั้งที่ผ่านมา การเอาแรงของงานสังคัมมีบ่อยมาก มีชาวบ้านบางคนเล่าว่า "ปีหนึ่ง ๆ ต้องเอาแรงไม่ต่ำกว่า 7,000-8,000 บาท ที่เขาเอาแรงไปเพราะในวันข้างหน้าจะต้องจัดงานบวชลูก-หลาน จึงเป็นการหวังว่าตนจะได้รับแรงคืนในงานบวชลูกหลานในคราวต่อไป..." "...ต้องไปกู้เงินนายทุนมาเอาแรงก็ทำกันเพราะหวังว่าเมื่อเรามีสงานคนที่เราไปเอาแรงเขาจะมีคืนแรงเรา... และเป็นการที่เขาให้เกียรติมาต้องไปช่วยเอาแรง ไม่มีเงินก็ต้องไปหา (ยืม)..." แม่บ้านคนหนึ่งกล่าว

นอกจากงานบวชแล้ว ยังมีงานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานศพ งานวันเกิด โดยงานวันเกิดจะจัดเฉพาะผู้มีฐานะร่ำรวย และเจ้าอาวาสเท่านั้น ซึ่งแต่ละงานแล้วแล้วต้องมีการเลี้ยงตอบแทนและเอาแรงจากการนำเงินใส่ซองช่วยงาน การหมั้นเวียนการจัดงานนี้เหมือนกันเสมอ ๆ

ในหมู่บ้านนี้มีความเชื่อเรื่องการทรงเจ้าเข้าผี มีชื่อเรียกเจ้าที่มาเป็นร่างทรงหลายองค์ เช่น องค์เอง องค์สุวรรณโณ้ องค์เจ้าพ่อไกรวงษ์ องค์กุมารทอง เป็นต้น จากการสำรวจใน

หมู่บ้านพบว่า ชาวบ้านหลายหลังคาเรือนที่มีศาลเจ้าบ้าน (25 หลังคาเรือน) ได้สัมภาษณ์คนเก่าแก่ที่รับเป็นร่างทรงคนหนึ่ง กล่าวว่า "...ในหมู่บ้านนี้มีคนรับทรงเจ้าหลายบ้าน ที่ต้องรับเพราะในขั้นเริ่มแรกผู้ป่วยจะมีอาการไม่สบาย หนาว ๆ ร้อน ๆ เหงื่อไหลตามตัวโดยไม่มีอาการใช้น้ำมาก่อน บางคนปวดหัวมาก บางคนก็ไม่เป็น จะมีอาการแตกต่างกัน มีบางคนไม่สบายจะไปหาหมอที่โรงพยาบาล เล่าอาการให้หมอฟัง หมอให้ยามากินแต่ไม่หาย กลับไปหาหมออีก หมอตรวจไม่มีอะไรผิดปกติ หมอให้กลับบ้าน และก็มีอาการไม่สบายขึ้นมาอีก จึงไปหาหมอที่อื่นอีกหลายแห่ง ไม่หายจากอาการปวด ต่อมาเมื่อรับเป็นร่างทรงจึงหาย..." "...เชื่อว่าเป็นผู้ที่ตายไปวิญญาณมาตามลำคลอง แล้วมาถึงหมู่บ้านเราคืออยู่ตามต้นไทรริมคลอง แล้วจึงขึ้นมาสืบเสาะในร่างคนทำให้เจ็บไข้ได้ป่วยก่อน รักษาไม่หาย เสียเงินเสียทองกับการไปหาหมอหลายที่ แต่เมื่อมาทำพิธีไหว้ผีเจ้าผีเรือนจึงได้รับเป็นร่างทรง อาการไม่สบายก็หายไปไม่ปวดหัวอีกเลย จึงต้องตั้งหิ้งพระเป็นศาลไหว้ในบ้าน ในหมู่บ้านเรามีหลายคนที่ต้องรับเป็นร่างทรง" ร่างทรงสตรีวัย 50 ปีกล่าว "...การที่รับเป็นร่างทรง เพราะไม่สบาย เมื่อรับมาแล้วจะหายจากการเจ็บป่วย ดังนั้นจึงต้องทำศาลบูชาท่านไว้ที่บ้าน เมื่อถึงครบปีจะต้องมีการบูชาไหว้ครูเจ้าที่เป็นร่างทรงทุกปี... ถ้าไม่รับเราจะไม่หายจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ไปรักษากับหมอหลวงได้ยามากินก็ไม่หาย..." ดังนั้นการรับเป็นร่างทรงเจ้าของคนในหมู่บ้านนั้น เพราะพวกเขาเชื่อว่าเจ้าร่างทรงจะสามารถช่วยพวกเขาได้เช่น การให้หายจากการไม่สบาย การรักษาพยาบาล การถามถึงทุกข์สุขที่พวกเขาได้รับมาต้องมีการบนบานศาลกล่าว ด้วยการติดสินบนกับร่างทรงก็มี เช่น จะนำดอกไม้ธูปเทียน อาหารคาวหวาน ผลไม้ มาถวาย ถ้าพวกเขาหายจากการไม่สบาย หรือผ่านพ้นอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าการรับเป็นร่างทรงของคนในหมู่บ้าน แต่ละครัวเรือนที่มีคนรับร่างทรงจะมีลักษณะไม่เหมือนร่างทรงทั่ว ๆ ไปที่ต้องมีคนมาขึ้นหมาก ๆ เหมือนการเป็นร่างทรงในที่อื่น ๆ แต่ในหมู่บ้านจะเป็นการตั้งศาลเจ้าไว้ที่บ้าน หากว่ามีปัญหาเรื่องเจ็บไข้ได้ป่วย เรื่องสิ่งของหาย เรื่องดวงชะตา จะให้ร่างทรงทำพิธีได้โดยไม่มี การคิดเงินใดๆ แต่จะตอบแทนโดยการติดสินบนว่าถ้าหายป่วย ถ้าได้ของที่หายคืน ถ้าดวงชะตาดีขึ้นก็จะมาแก้บนด้วยสิ่งของตามที่ร่างทรงท่านขออะไรก็นำมาแก้บน

บางครอบครัวที่มีอาชีพเสริมคือ การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ จำนวน 8 ครัวเรือน กลุ่มนี้ได้นำความเชื่อเกี่ยวกับการตั้งศาลเล็ก ๆ อยู่ริมบ่อกุ้ง (ซึ่งเป็นการตันที่ดินในที่นาทำบ่อกุ้ง) 2-3 ศาล ในเวลากลางคืนจะมีการเปิดไฟให้ศาลเล็ก ๆ เหล่านี้สว่างทุก ๆ คืน เป็นการบูชาเคารพศาล

เมื่อถึงวันพระแต่ละคร้ว เรือจะมีอาหาร ดอกไม้ รูปเทียน ไปไว้ที่ศาล ที่ทุกคร้ว เรือต้องทำพิธี เหล่านี้เพราะพวกเขาเชื่อว่าการมีศาลจะนำโชคดี ความมั่งคั่งมาสู่ครอบครัวจากการได้ผลกำไร ที่ได้รับจากการเลี้ยงกุ้ง

สภาพการศึกษา และการสาธารณสุข

การศึกษาของชาวบ้านในหมู่บ้านปากคลองบ้านโพธิ์ มีลักษณะดังนี้คือ ชาวบ้านผู้ที่มีอายุ เกินวัยเรียน หรือเรียนจบคือพวกที่มีอายุมากตั้งแต่ 40 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่จะสามารถอ่านออก เขียน ได้ โดยการเรียนจากโรงเรียนวัดในอดีต มีพระและครูเพียง 1 คน สอนที่ศาลาการเปรียญวัด และส่วนใหญ่ทุกคนจะเรียนจบการศึกษาภาคบังคับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ในปี พ.ศ. 2465 มีงบประมาณ จากอำเภอ ได้จัดตั้งโรงเรียนประจำหมู่บ้าน โดยได้อาศัยบริเวณที่ดินของวัด เป็นสถานที่ตั้งโรงเรียน และเรียกชื่อโรงเรียนตามชื่อวัด คือ โรงเรียนวัดคลองบ้านโพธิ์ เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา (ระดับชั้นประถมปีที่ 1-4) ในครั้งนั้น นักเรียนต้องนั่งเรียนที่ศาลาการเปรียญ เมื่อปี พ.ศ. 2521 ได้สร้างอาคารเรียนและเปิดสอนในระดับประถมศึกษา ป.1-ป.6 เด็กที่เข้าเรียนชั้นประถมศึกษา ที่โรงเรียนบ้านโพธิ์ มีจำนวนทั้งหมด 109 คน เมื่อจบชั้นประถมปีที่ 6 ส่วนมากที่เข้าเรียนต่อ ระดับมัธยมศึกษา และเข้าเรียนต่อระดับอาชีวศึกษา โดยส่วนน้อยมากที่เรียนต่อระดับอุดมศึกษา จากการสำรวจพบว่าจากเวลาย้อนหลังไป 10 ปี มีผู้ที่สามารถเรียนถึงระดับปริญญาตรีเพียง 2 คนเท่านั้น

จากการเดินสำรวจร่วมกับ อสม. พบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านมีฐานะความเป็นอยู่แตกต่างกันคือ ฐานะดี ฐานะปานกลาง ฐานะยากจน โดยการใช้การถือครองที่ดิน รายได้ทุกด้านที่เข้ามา ของสมาชิกในครัวเรือน เป็นหลักในการแบ่งกลุ่ม จากครอบครัวที่มีฐานะดี และฐานะปานกลาง สามารถส่งลูกให้เข้าเรียนในโรงเรียนตั้งแต่ระดับภาคบังคับ (ชั้นประถม 6) จนถึงระดับอาชีวศึกษา ซึ่งเป็นระดับการศึกษาที่พ่อแม่มุ่ง ใฝ่อยาก ให้ลูกศึกษาทางด้านนี้มากที่สุด เหตุผลของเด็กลูก คนมีฐานะดี-ปานกลาง คนหนึ่งกล่าวว่า "...เห็นรุ่นพี่คนหนึ่งที่จบอาชีวะแล้วไปทำงานโรงงานมี โอกาสก้าวหน้าในงานมากกว่าพวกจบ ป.6 ก้าวหน้าในตำแหน่งงาน เงินเดือนดีกว่า ถ้าไปทำ งานที่โรงงานใหญ่ ๆ จะได้ไปฝึกงานที่ประเทศญี่ปุ่นด้วย อยากไปจึงเลือกเรียนสายอาชีพในวิทยาลัยอาชีวะ..." พ่อแม่ของเด็กที่อยู่ในครอบครัวฐานะดี-ปานกลาง จะสามารถส่งลูกเรียนให้ได้

ในระดับสูง ๆ แต่คงส่งได้เพียง 1-2 คน แต่ถ้าหัวสมองลูก และความสามารถที่เด็กจะเรียนได้ก็ ไม่เคยห้าม และถ้ามีการต้องไปกู้ยืมเงินเพื่อส่งลูกเรียนสูง ๆ ก็จะทำกัน ในกลุ่มเด็กที่สามารถ เรียนถึงระดับอาชีวศึกษา วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เมื่อจบแล้วเด็กที่จบวิทยาลัย-มหาวิทยาลัย จะ ออกไปทำงานที่อื่น แต่ในช่วงเทศกาลจะกลับมาเยี่ยมบ้าน บางคนในครอบครัวที่ลูกแต่งงานและมี ภาระการทำงานนอกบ้าน เมื่อมีลูกจะนำมาฝากให้พ่อแม่ดูหลาน ๆ ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กวัยก่อน เรียน พวกพ่อแม่จะกลับมาเยี่ยมลูกอาทิตย์เพราะต้องนำเงินมาให้พ่อแม่

แต่ในอีกกลุ่มที่มีฐานะปานกลางค่อนข้างจะยากจน ที่สามารถส่งเสียให้ลูกเรียนถึงระดับ ประถมปีที่ 6 เมื่อจบแล้วไม่ได้ออกไปทำงานนอกเขตจังหวัด เมื่อทำนาเสร็จแล้วจะอยู่บ้านหาปลู ปลา กุ้ง ขายบ้าง ช่วยพ่อแม่เลี้ยงปลา และเพาะเห็ดนางฟ้าขายบ้าง

ในปัจจุบัน กลุ่มเด็กที่เรียนจบชั้นประถมปีที่ 6 มีประมาณ 80% ที่สามารถเรียนต่อใน ระดับมัธยมศึกษา ที่เหลือก็จะอยู่บ้านรอเวลา 2-3 ปี เพื่อให้อายุ 15 ปี จะได้บัตรประชาชนเพื่อ จะเตรียมตัวไปสมัครเข้าทำงานในโรงงาน ส่วนใหญ่จะเป็นเด็กสาว ส่วนเด็กหนุ่ม ๆ จะไป ทำงานรับจ้างอื่น ๆ เช่น รับจ้างที่โรงทำเหล้าในเมืองฉะเชิงเทรา ทำงานเป็นลูกจ้างที่ศูนย์รถ โตโยต้า รับจ้างทำงานก่อสร้างเพราะโดยส่วนมากเด็กหนุ่มในหมู่บ้านจะไม่ยอมไปทำงานโรงงาน แต่จะไปทำงานรับจ้างเป็นกรรมกรก่อสร้างมากกว่า

เมื่อเด็กที่จบชั้นประถมปีที่ 6 ในหมู่บ้าน คือ โรงเรียนวัดคลองบ้านโพธิ์ ส่วนหนึ่งไป เรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนในอำเภอบ้านโพธิ์ อีกกลุ่มหนึ่งไปเรียนต่อที่โรงเรียนในอำเภอ เมืองฉะเชิงเทรา หลังจากจบชั้นมัธยมศึกษา (ม.3) เด็ก ๆ จะนิยมสอบเรียนต่อสายอาชีพ วิทยาลัย อาชีวศึกษา เป็นสถานที่ศึกษาที่เด็ก ๆ ในหมู่บ้านมุ่งเข้าไปเรียน ส่วนใหญ่จะเรียนเพียง ระดับ ปวช. และออกมาสมัครทำงานในโรงงานบ้าง และทำงานตามห้างสรรพสินค้าในตัวเมือง มีจำนวนน้อยมากที่เรียนต่อระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (จบ ม.6) และจากการพูดคุยกับเด็กที่กำลังศึกษา มัธยมศึกษา (ม.4) คนหนึ่งกล่าวว่า "...เมื่อจบ ม.6 แล้ว คงไม่สอบเรียนต่อมหาวิท วิทยาลัย เพราะต้องใช้เงินมาก จะออกมาสมัครทำงานโรงงานจะได้มีเงินใช้เอง เห็นเพื่อนทำงาน โรงงานมีเงินใช้ มีเสื้อผ้าสวย ๆ ออยากทำบ้าง..." ทักษะของพ่อแม่ในหมู่บ้านต่อการเรียน หนังสือของลูก ๆ ส่วนใหญ่อยากส่งลูกเรียนให้สูงที่สุด ซึ่งนั่นก็ขึ้นอยู่กับว่าความสามารถของลูกจะ

เรียนได้ถึงระดับใด พวกเขาไม่ต้องการให้ลูกกลับมาทำนา แต่เมื่อเรียนถึงระดับมัธยมต้นหรือเพียงชั้นประถมปีที่ 6 ลูก ๆ จะอยากเข้าไปทำงานโรงงานและออกมาจับจ้างทำงานมากกว่าจะสนใจเรียนต่อในระดับสูงขึ้น

จากสภาพการศึกษาดังกล่าว คนรุ่นใหม่มีการศึกษาสูงขึ้นตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ่อแม่สามารถส่งลูกเรียนต่อในระดับอาชีวศึกษาได้ แต่เมื่อจบแล้วกลุ่มนี้กลับออกมาเพื่อเข้าทำงานในโรงงานต่อไป แรงงานเหล่านี้ไม่ได้เป็นแรงงานที่ได้รับการพัฒนาให้มีความชำนาญเพื่อเข้าไปทำงาน แต่เป็นแรงงานที่ไม่มีความชำนาญ และเป็นลักษณะแรงงานไร้ฝีมือนั่นเอง ถึงแม้ว่าจะจบการศึกษาสูงกว่าระดับประถมปีที่ 6 ก็ตาม จากสภาพที่พบในโรงงานที่รับสมัครคนงาน ความรู้ขั้นต่ำคือประถมปีที่ 6 แต่บางโรงงานจบประถมปีที่ 4 จะสามารถเข้าไปทำงานในโรงงานนั้น ๆ เช่นเดียวกับ มีเด็กสาวที่จบชั้นประถมปีที่ 6 ได้เข้าไปทำงานโรงงานจำนวนหลายคน ได้ไปสมัครเพื่อเรียนต่อที่ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียนจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยเป็นการเรียนในวันอาทิตย์วันเดียว พวกเธอเชื่อว่า "...อยากเรียนเพิ่มเติมให้มีความรู้มากขึ้น จะทำให้สามารถหางานได้ในตำแหน่งที่ดีกว่าที่ทำงานอยู่ จะได้เงินเดือนมากเพิ่มขึ้น เพราะความรู้น้อยเงินเดือนได้รับก็น้อยตามไม่ได้เลื่อนตำแหน่งที่สูงขึ้นด้วย..."

สิ่งที่พบได้ในหมู่บ้านคือ การที่พ่อแม่พยายามจะส่งเสียและสนับสนุนให้ลูกที่กำลังเรียนอยู่ได้เรียนต่อในชั้นสูงขึ้นกว่าเดิมคือ การศึกษาภาคบังคับ และมุ่งให้ลูก ๆ เข้าเรียนในระดับอาชีวศึกษาหรือสายอาชีพมากกว่าสายสามัญ ซึ่งตรงกับความพยายามของรัฐที่จะสนับสนุนให้คนรุ่นใหม่ได้รับการศึกษาสายอาชีพมากกว่าเพื่อรองรับด้านกำลังคน สำหรับการพัฒนาในงานโรงงานอุตสาหกรรมของแหล่งชุมชน EASTERN SEABOARD

สุขภาพและอนามัย

หมู่บ้านปากคลองบ้านโน้ เป็นหมู่บ้านที่อยู่ไม่ไกลจากโรงพยาบาลอำเภอ ซึ่ง เป็นโรงพยาบาลที่อยู่ในระดับสามารถรักษาคนไข้ทั่วไปได้ เครื่องมือทางการแพทย์ที่ค่อนข้างทันสมัย มีเรือนสำหรับให้คนป่วยเอกพนักรักษาตัวได้ จำนวน 10 เตียง และห้องพิเศษ 2 ห้อง ดังนั้นเมื่อชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยจะสามารถเดินทางมารักษาที่โรงพยาบาลอำเภอบ้านโน้ได้ค่อนข้างสะดวก

มาก และเนื่องจากสถานีอนามัยตำบลบ้านโพธิ์ ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 3 ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 5 กิโลเมตร การเดินทางไปสถานีอนามัยต้องมีรถไปเอง หรือต้องเหมารถจักรยานยนต์ รถยนต์ จึงจะไปถึงสถานีอนามัยเพราะไม่ได้ตั้งติดถนนใหญ่ที่มีรถผ่าน ดังนั้นอาจเป็นเหตุผลที่ชาวบ้านเลือก การไปโรงพยาบาลอำเภอ ซึ่งมีความพร้อมด้านหมอ เครื่องมือมากกว่าสถานีอนามัย ประกอบกับ การเดินทางไปสถานีไม่สะดวกดังกล่าวแล้ว

เมื่อชาวบ้านทั้งเด็ก ผู้ใหญ่เจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น เป็นไข้หวัด ปวดหัวตัวร้อน อาการไม่สบายอื่น ๆ ที่ไม่รุนแรงตามสายตาของชาวบ้าน การรักษาในขั้นตอนแรกคือ การไปซื้อ ยาที่ร้านของชำที่ตลาดบ้านโพธิ์ หรือที่ตลาดอำเภอบ้านโพธิ์ ถ้าไม่หายจึงจะไปรักษาที่โรงพยาบาล อำเภอบ้านโพธิ์ บางคนที่มีเงินจะไปรักษาที่คลินิกหมอในตลาดอำเภอบ้านโพธิ์

ในอดีตชาวบ้านในหมู่บ้านนี้เคยเป็นโรคท้องร่วงที่ระบาดทั่วหมู่บ้านในช่วงฤดูแล้ง เด็ก เล็ก ผู้ใหญ่เป็นกันทั่ว พวกเขาปรึกษาหารือซื้อยาที่ตลาดบ้านโพธิ์อาการไม่บรรเทาและโรคไม่หยุด ระบาดชาวบ้านจึงรวมกันเหมารถไปรักษาที่โรงพยาบาลเมืองฉะเชิงเทรา เนื่องจากโรงพยาบาล อำเภอยังไม่ได้อุปโภค แต่บางครั้งครอบครัวรักษาด้วยซื้อยามารับประทานเอง จนกระทั่งฤดูฝน ฝนเข้ามาอาการท้องร่วงจึงหายไป "เรียกโรคหัวฝน เพราะเมื่อฝนตกลงมาชะล้างเชื้อโรค ความสกปรกในหมู่บ้านให้ไปกับสายน้ำ อาการโรคท้องร่วงจึงหายไป..." คุณชายอายุ 80 ปี กล่าว ปัจจุบันโรคท้องร่วงไม่เคยเกิดขึ้นอีกในหมู่บ้าน มีเพียงเด็กแรกเกิด และ 2-3 ขวบ บางคนมีอาการเกี่ยวกับท้อง แม่เด็กหรือย่า ยายจะใช้ยามหาหิงส์ (ยาน้ำสีม่วง) ทาไว้ที่ผิวหนัง เล็ก ๆ ชาวพอกที่ผูกข้อมือเด็กเล็ก ๆ พวกเขาจะดูคิ้วที่ผูกข้อมือทำให้เด็ก ๆ ไม่เป็นโรคท้อง เช่น ท้องเสีย ท้องร่วง

ในหมู่บ้าน ไม่พบว่ามีการจัดตั้งกองทุนเกี่ยวกับการสาธารณสุข จากประสบการณ์ที่พบคือ การเลือก อสม. ผสส. ประจำหมู่บ้าน จะเป็นทางเลือกซึ่งเจ้าหน้าที่อนามัยจะให้ผู้ใหญ่บ้านเลือก คนในหมู่บ้านเสนอชื่อไปให้เจ้าหน้าที่ ๆ จะเรียก อสม. ไปอบรมเมื่อทางอำเภอเรียกไปอบรม ประชุม มีหน้าที่เพียงการเข้าไปอบรมเท่านั้น อสม. คนหนึ่งกล่าวว่า "เพราะตัวผมอยู่บ้านไม่ค่อย ได้ไปไหน เลี้ยงหลานอยู่ที่บ้าน หมอให้ผู้ใหญ่บ้านเลือก ผู้ใหญ่ก็เลือกผม คงเพราะรู้ว่าผมไม่รู้จะ ปฏิเสธอย่างไร คนอื่นเขาไม่อยากทำหรอก เพราะเขากลัวเสียเวลาทำมาหากิน ผมคิดว่า ผมพอ

จะสละเวลาเพื่อช่วยเหลือหลวง ได้ก็ทำ หลวงสั่งให้ไปอบรมก็ไป แต่ก็ไม่เข้าใจอะไรหรอก หมอบอกให้เข้าร่วมก็ไป เพราะจะได้ไม่อายุที่ไม่มีคนในตำบลเราไปอบรม..."

การติดต่อกับชุมชนอื่น

ในปี พ.ศ. 2531 เริ่มมีถนนลูกรังเพื่อเดินทางออกจากหมู่บ้านมาถึงถนนสายหลัก คือ ถนน รพช. สายอำเภอบ้านโพธิ์-อำเภอนาทอง จังหวัดชลบุรี โดยในอดีต ก่อนหน้าปีนั้นชาวบ้านในชุมชนภายในหมู่บ้านคลองบ้านโพธิ์ ถ้าจะเดินทางออกมาตลาด วัด หรือมีธุระไปอำเภอ จังหวัดจะต้องเดินตามคันนา หรือลัดทุ่งนา ซึ่งจะทำให้เฉพาะในฤดูแล้ง จึงจะสามารถเดินได้สะดวก แต่ถ้าในฤดูน้ำ-ทำนา น้ำจะเต็มทุ่งนา คลองบ้านโพธิ์จะเป็นเส้นทางคมนาคมที่ชาวบ้านใช้เรือพายเป็นพาหนะเดินทางออกมาติดต่อกับภายนอกชุมชน

คลองบ้านโพธิ์เป็นเสมือนสายน้ำหลักของหมู่บ้านนี้ เป็นเส้นทางคมนาคม เป็นสายน้ำเพื่อการเกษตรกรรม การใช้เพื่อการต่าง ๆ ในแต่ละครอบครัว ทุกวันนี้คลองลดความสำคัญลงไปมาก แต่ยังคงเป็นเส้นทางขนส่งบรรทุกข้าว เมื่อพ่อค้า นายทุนเข้ามารับข้าว ซื้อข้าว กับบ้านของชาวบ้าน เพราะบางบริเวณจะไม่มีถนน เข้าไปถึงบริเวณบ้าน ต้องใช้เรือกระแชงเข้าไปรับข้าวจึงจะทำได้ ปัจจุบันคลองบ้านโพธิ์ยังคงความสำคัญอยู่ แม้ไม่มากนัก ในอดีต เมื่อตำบลได้รับงบประมาณแผ่นดินของสภาตำบล มีงบประมาณเพื่อการขุดคลองด้วย ในปี พ.ศ. 2534 นอกจากนี้หมู่บ้านได้รับงบประมาณโครงการพัฒนาตำบล ปี พ.ศ. 2532 เป็นโครงการที่นำเงินมาจัดสรรดินลูกรังบดอัดถนน เนื่องจากก่อนหน้านั้นถนนเข้าสู่หมู่บ้านคลองบ้านโพธิ์เป็นถนนดินแดง ระยะทางไม่ครอบคลุมถึงทั่วหมู่บ้าน เนื่องจากงบประมาณน้อย เมื่อได้งบประมาณในปีดังกล่าวจึงได้จัดให้มีการทำถนนใหม่ เพราะในฤดูฝนถนนเดิมเป็นเส้นทางที่ทำความยุ่งยากให้ชาวบ้านมาก เพราะถนนและแต่ชาวบ้านก็หาทางเลี่ยงโดยการเดินลัดทุ่งนา และบางคนใช้เรือ เมื่อถนนถูกทำให้เป็นถนนดินลูกรังบดอัดแน่น สภาพถนนในฤดูฝนก็ยังแย่เช่นเดิม แต่ชาวบ้านก็ต้องอดทนกับสภาพนี้ ผู้ใหญ่บ้านกล่าวว่า "...มีถนนและดีกว่าไม่มีถนน เพราะถนนทำให้ชาวบ้านเมื่ออาชีพเสริม คือ เลี้ยงกุ้งบางบ้านเพาะเห็ดฟางเพิ่มมากขึ้นได้อย่างสบาย ๆ เพราะมีรถจักรยานยนต์ใช้ขนเห็ดไปขายให้ยี่ป้า..." เมื่อผ่านพ้นฤดูฝนไปแล้ว สภาพถนนลูกรังบดอัดแน่นมีสภาพที่ดีขึ้น และย่างเข้าฤดูหนาวในตอนเช้า-เย็นของทุกวัน เมื่อรถสองแถวรับส่งแรงงาน รถจักรยานยนต์ รถจักรยาน (ของพวก

แรงงานกรรมกรที่นำไปจอดไว้ที่ตลาดบ้านโพธิ์เพื่อต่อรถประจำทางเข้าเมือง) จะวิ่งกันซึกไชว่ ฝูงจากถนนดินลูกรังตลปึ่งไปตามถนนหลังจากรถวิ่งผ่านไปแล้ว

นอกจากถนนดินลูกรังบดอัดแน่น เส้นทางที่ชาวบ้านใช้ในการเดินทางออกมายังตลาดบ้านโพธิ์ซึ่งเป็นถนนที่ออกมาเชื่อมกับถนนลาดยางของ ร.พ.ช. ที่ตลาดบ้านโพธิ์แล้ว ชาวบ้านสามารถนั่งรถประจำทางต่อไปอำเภอบ้านโพธิ์ และต่อไปยังอำเภอเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา และไปที่อื่น ๆ ถนนลาดยางขององค์การเร่งรัดพัฒนาชนบท เป็นถนนสายหลักสายเดียวที่ผ่านหมู่บ้านที่บริเวณตลาดบ้านโพธิ์ ซึ่งเป็นถนนลาดยางเมื่อประมาณ 10 กว่าปีมานี้ เป็นถนนที่เชื่อมระหว่างอำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา ถึงอำเภอมานทอง จังหวัดชลบุรี การเดินทางจากหมู่บ้านเพื่อไปยังตัวเมือง หรือไปที่จังหวัด อำเภออื่น ๆ ในระยะทางจากหมู่บ้านไปตัวเมือง เสียค่าโดยสารรถประจำทางในราคาไป-กลับ 14 บาท (จึงเป็นความสะดวกสบาย และง่ายมากที่จะออกมาติดต่อกับสังคมเมือง) เป็นพาหนะเมื่อต้องการจะเข้ามาตลาดบ้านโพธิ์หรือติดต่อที่อำเภอบ้านโพธิ์ การใช้มอเตอร์ไซด์จะใช้เวลาเพียง 10 นาทีก็ถึงถึง ที่ว่าการอำเภอ ตลาดที่อำเภอถ้านั่งรถโดยสารประจำทางเข้าเมืองฉะเชิงเทรา ใช้เวลาเพียง 30 นาทีเท่านั้น ตั้งแต่การออกมาติดต่อกับสังคมภายนอกจึงเป็นเรื่องง่ายและสะดวกสบายของชาวบ้าน เพราะการคมนาคมสะดวกนั่นเอง

ปัจจุบันถึงแม้ว่า หมู่บ้านคลองบ้านโพธิ์จะสามารถติดต่อกับสังคมเมืองได้สะดวกสบายมากขึ้นทุกวัน และคนในหมู่บ้านยังสามารถรับข่าวสารจากวิทยุและโทรทัศน์ได้ทุกสถานี แต่ละครอบครัวจะมีวิทยุและโทรทัศน์เพื่อรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ เป็นสื่อที่ใ้ทั้งความรู้ ความบันเทิงแก่ชาวบ้าน ในวันอาทิตย์เป็นวันหยุดพักการทำงานของบรรดาแรงงานที่ทำงานในโรงงาน และกรรมกรก่อสร้าง โทรทัศน์จึงเป็นเครื่องบันเทิงของชาวบ้านทุก ๆ คน ตั้งแต่เด็กเล็กจนถึงผู้ใหญ่หนุ่มสาวบางคนจะใช้เวลาหยุดพักงานในวันอาทิตย์ เพื่อเข้าไปจับจ่ายใช้สอย ซื้อหาข้าวของที่ตนต้องการ บ้างก็ไปที่ตลาดนัดหน้าว่าการอำเภอบ้านโพธิ์ บ้างก็ไปเดินห้างสรรพสินค้าในเมืองฉะเชิงเทรา ไปดูภาพยนตร์ในเมือง เป็นการพักผ่อนในวันหยุดเพียงวันเดียวที่พวกเขามี

นอกจากการได้รับข่าวสารจากโทรทัศน์-วิทยุแล้ว การรับข่าวสารโดยผ่านกรมไปรษณีย์ เป็นสื่อที่ชาวบ้านสามารถติดต่อกับโลกภายนอกได้ค่อนข้างรวดเร็ว เช่น การส่งจดหมายจากหมู่บ้าน

จะมีผู้รับไปรษณีย์ตั้งอยู่ที่ตลาดบ้านโพธิ์ และหากว่ามีการส่งจดหมาย โทรเลข นัสดุ จากภายนอก หมู่บ้าน เข้ามาในหมู่บ้าน จะมีบุรุษไปรษณีย์ที่รถจักรยานยนต์ เข้ามาส่งตามบ้านของชาวบ้านในหมู่บ้าน ด้วย

หากว่าเมื่อดูสภาพเขตที่ตั้งของหมู่บ้านแล้ว ระยะห่างที่ไม่ไกลมากนักระหว่างหมู่บ้านกับ อำเภอบ้านโพธิ์ และจังหวัดฉะเชิงเทรา จึงทำให้ดูเหมือนว่าหมู่บ้านนี้จะเจริญตามความใกล้สังคม เมือง แต่จากประสบการณ์ในหมู่บ้านผู้ศึกษาพบว่า ความเจริญแบบบริโภคนิยมจากสังคมภายนอกได้ เข้ามาทำให้หมู่บ้านมีความเจริญทางวัตถุมากขึ้น เป็นความสะดวกสบายจากสิ่งที่เป็นเทคโนโลยี ใหม่ ๆ และจะพบเห็นได้ในแต่ละครอบครัว เช่น ตู้เย็น รถจักรยานยนต์ โทรทัศน์สี วิทยุ เทป เต่าแก๊ส หม้อหุงข้าวไฟฟ้า กระจกไฟฟ้า ฯลฯ การพัฒนา เช่น การสร้างถนนให้ครอบคลุมถึงบ้าน ทุกครัวเรือน หรือให้ได้มากที่สุด การมีไฟฟ้าเริ่มมีกันเกือบทุกครัวเรือน แต่ยังไม่มีการใช้ทุก หลังคาเรือน บางครอบครัวเริ่มมีไฟฟ้าใช้ในบ้านในเดือนเมษายนปีหนึ่งเอง และการต่อเติมถนนก็ เริ่มได้ลงมือจากเงินพัฒนาหมู่บ้าน แต่ก็ยังไม่ครอบคลุมในลักษณะถนนลูกรังอัดแน่น แต่เป็นถนน ดินแดงที่สร้างปัญหาความลำบากในการเดินทางของชาวบ้านเป็นอย่างมากในฤดูฝน

กลุ่มสังคมในหมู่บ้าน

วัด

วัดบ้านโพธิ์เป็นวัดประจำหมู่บ้านคลองบ้านโพธิ์ จากหลักฐานการสร้างศาลาการเปรียญ เก่าหลังแรกของวัด บนจัวหลังคาศาลาเขียนไว้ว่า สร้างในปี พ.ศ. 2464 (รศ. 26) (จาก การสัมภาษณ์ ลุงเจียด มัคทายกวัดบ้านโพธิ์ อายุ 70 ปี) โดยชาวบ้านร่วมกันสร้างขึ้นมา เป็น ศาลาไม้ที่เก่ามาก เมื่อแรกเป็นชุมชนหมู่บ้าน เริ่มต้นที่วัด และบ้านเรือนกระจายตามริมคลอง บ้านโพธิ์ เมื่อเกิดหมู่บ้าน วัดก็ได้เกิดพร้อมกันมา เพราะชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ วัดจึงเป็น ศูนย์รวมการปฏิบัติทางศาสนาของพุทธศาสนิกชนในหมู่บ้านนี้ วัดบ้านโพธิ์ เป็นวัดเก่าแก่ที่มีความ เจริญทางวัตถุมากกว่าวัดอื่น ๆ ในตำบลนี้ เพราะเป็นวัดที่มีอายุเก่าแก่ที่สุด และเป็นวัดแรกใน ตำบลนี้ จากวัตถุที่พบในวัด เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญหลังใหญ่ ทั้งหลังเก่าและหลังใหม่

ที่เจ้าอาวาสกำลังขอแรงจิตศรัทธาจากชาวบ้านร่วมทำบุญเพื่อนำเงินมาสร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ให้เสรีจ

ปัจจุบันวัดบ้านโพธิ์ยังเป็นศูนย์รวมของชาวบ้านในการทำพิธีกรรมต่าง ๆ ชาวบ้านยังคงไปทำบุญในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ชาวบ้านที่ไปทำบุญที่วัดส่วนใหญ่จะเป็นคนเฒ่าคนแก่ และรุ่นพ่อแม่ อายุ 40 ปีขึ้นไป และในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ไม่มีคนหนุ่มสาวหมั้นชวมาถือศีลที่วัดเลย "...คนเฒ่าคนแก่ต้องดูแลลูกหลานที่บ้าน ไม่มีเวลามาถือศีล เพราะลูกไปทำงานทั้งหมด ไม่มีใครดูแลเด็ก ๆ ..." (ยายจี๋ วัย 50 เศษ ๆ กล่าว) ในวันวิสาขบูชา มีการเวียนเทียนในช่วงกลางคืนที่วัด ซึ่งมีเพียงคนแก่และเด็ก ๆ มีคนหนุ่มสาวน้อยมาก ได้สัมภาษณ์หญิงสาวอายุ 16 ปีกล่าวว่า "...ไปทำงานที่โรงงานกลับมาถึงบ้านจะเหนื่อยมาก กินข้าวเย็นเสรีจแล้วก็อยากจะนอนพักผ่อน เพราะต้องตื่นนอน เข้ามิดเตรียมตัวออกไปทำงานอีก จึงไม่ไปเวียนเทียนมาก่อนไม่ได้ไปทำงานก็ไปเวียนเทียนกับน้อง ๆ หลาน ๆ แต่เดี๋ยวนี้ไม่ได้ไปมา 2 ปีแล้ว..." "...แต่สำหรับวันสงกรานต์ยังคงมีหนุ่มสาวมาร่วมงาน เพราะโรงงานหยุดงานให้ 1 วัน แต่ก็เป็นการจำวนน้อยเมื่อเทียบกับเมื่อครั้งยังไม่มีโรงงาน..." (นายเจียด มัคทายกกล่าว)

จากประสบการณ์ของผู้ศึกษาพบว่า ภายในวัดบ้านโพธิ์มีความขัดแย้งของผู้นำสงฆ์ ซึ่ง อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้ศรัทธาต่อพุทธศาสนา โดยเฉพาะต่อตัวสงฆ์จากชาวบ้านเริ่มเสื่อมลงจากที่เคยมีมาแต่ในอดีต จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน ความขัดแย้งคือการแย่งชิงตำแหน่งเจ้าอาวาส ซึ่งเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันมีเรื่องบาดหมางกับเจ้าอาวาสองค์ก่อน โดยที่เจ้าอาวาสองค์ก่อนได้สละตำแหน่งให้เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน แต่ยังคงถือเพศเป็นพระอยู่ที่วัดนี้เช่นเดิม มีชาวบ้านกลุ่มใหญ่ที่ยังคงนับถือเจ้าอาวาสองค์ก่อนมาร่วมทำบุญที่วัด และเข้ามานั่งจับกลุ่มสนทนากับเจ้าอาวาสองค์ก่อนอยู่เสมอ ๆ ส่วนเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน อายุประมาณ 76 พรรษา สุขภาพ ไม่แข็งแรง ซ้ำทั้งสองข้างจะเดินไม่สะดวก ต้องใช้ไม้เท้าเวลาเดิน ดังนั้นท่านจึงไม่ได้มาเป็นผู้นำประกอบพิธีสงฆ์ในการทำบุญของชาวบ้าน เจ้าอาวาสองค์นี้ได้รับความศรัทธาจากคนในท้องถิ่นอื่น เช่น กรุงเทพฯ ชลบุรี ในเวลาที่เจ้าอาวาสจะจัดงานวันเกิด จัดงานต่าง ๆ เจ้าอาวาสจะปรึกษาและบอกเล่ากับอาจารย์ประภิต ครูที่สอนรุ่น พ่อ แม่ที่มีอายุ 40 ปีขึ้นไป ในครั้งที่ใช้ศาลาวัดกระดานชนวนเป็นโรงเรียน (ท่านเสียชีวิตในเดือนเมษายน 2536) ผู้ที่เป็นคนเฒ่าคนแก่และมัคทายกของวัด โดยอาจารย์ท่านนี้จะเป็นผู้ประสานงานกับผู้ใหญ่บ้านอีกต่อไป

กลุ่มสมาชิกสหกรณ์การเกษตร และกลุ่มสมาชิกธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์

กลุ่มสมาชิกสหกรณ์การเกษตร จะเป็นกลุ่มขนาดเล็ก ชาวบ้านที่เข้าเป็นสมาชิกจะมีการรวมตัวเพื่อจับเป็นกลุ่มค้ำประกัน 3 คน ต้องเป็นคนที่ไว้ใจกัน เป็นญาติกัน ที่จะสามารถให้ความเชื่อใจซึ่งกันและกัน เนื่องจากเป็นเรื่องรับประกันคนค้ำประกันเกี่ยวกับเรื่องเงิน ๆ ทอง ๆ ดังนั้นการจะรับเป็นคนค้ำประกันในกลุ่มสมาชิกสหกรณ์จึงทำให้ชาวบ้านแต่ละคนที่จะเข้าเป็นสมาชิกต้องตัดสินใจอย่างรอบคอบ และการตัดสินใจนั้นก็ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของคนที่ จะรวมกลุ่ม และการมีอสังหาริมทรัพย์ เช่น ที่ดินเป็นของตนเอง การมีเครื่องมืออุปกรณ์ที่เป็นหลักทรัพย์ได้ เช่น รถไถ เครื่องสูบน้ำ รั้ว เป็นต้น ดังนั้นการเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์ก็เป็นการที่ต้องการนำเงินมาเพื่อใช้ในการทำการเกษตร และใช้ส่วนตัว เจ้าที่สหกรณ์ฯ กล่าวว่า "ให้ชาวบ้านกู้เงินเพื่อทำการเกษตรหรือเกี่ยวกับอาชีพ 80% ส่วนอีก 20% ใช้ส่วนตัวได้... ชาวบ้านในหมู่บ้านส่วนใหญ่จะกู้เงินเฉลี่ยประมาณคนละ 10,000-40,000 บาท..." "ทุกคนที่มีที่ดินเป็นของตนเองจะเข้าเป็นสมาชิกสหกรณ์เพราะเราไม่มีเงินมาลงทุน ไทจะการทำงาน ไทจะเงินใช้จ่ายในบ้านอีกไม่มีก็ต้องกู้ ชาวบ้านทุกคนเป็นหนี้สหกรณ์ฯ" สตรีวัย 49 ปี กล่าว

กลุ่มสมาชิกธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ชกส.) ตั้งที่อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา ชาวบ้านคนหนึ่งได้กล่าวว่า "...ผมเป็นสมาชิกของ ชกส. กู้เงินเพื่อมาเลี้ยงกุ้ง กูเมื่อ 2 ปีที่แล้ว ครั้งแรกก็มาใช้ในการทำนา แต่เมื่อคิดจะเลี้ยงกุ้งต้องใช้เงินทุนสูงมาก จึงตัดสินใจกู้ ชกส. ตอนนั้นยังเป็นหนี้อยู่แต่จำนวนไม่มาก เพราะถ้าขายกุ้งได้กำไรได้งวดนี้จะสามารถใช้คืนได้หมด ก็มาซื้อเครื่องสูบน้ำด้วย ...ชาวบ้านบางคนเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตร และก็ เป็นสมาชิก ชกส. ด้วยถ้ารู้เขาไม่ยอมต้องเป็นสมาชิกที่เดียวเท่านั้น ที่ต้องทำเช่นนี้เพราะเรา กู้เงินมาใช้หนี้มันหมุนเวียนได้ยืม ชกส. มาใช้คืนสหกรณ์ ยืมสหกรณ์ไปใช้ที่คืน ชกส. ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกต้องมีที่ดินเป็นของตนเอง เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกัน ต้องมีค้ำด้วย ต้องไว้ใจกันได้ เรื่องเงิน ๆ ทอง ๆ เพราะถ้าใครเบี้ยวไม่ส่งเงินคืน ชกส. หรือสหกรณ์ผู้ค้ำคนอื่น ๆ ต้องช่วยกันรับผิดชอบ..."

เนื่องจากชาวบ้านในหมู่บ้าน เริ่มมีบางครอบครัวมีอาชีพการเลี้ยงกุ้ง เป็นอาชีพใหม่ที่ทำรายได้ให้แก่ชาวบ้านมาก ถ้าการเพาะเลี้ยงขายแล้วได้กำไร ดังนั้นจึงเริ่มเห็นภาพของ

ชาวบ้านเอาที่ดินไปขอกู้เงินจาก ธกส. หลายครอบครัว เพื่อนำเงินมาลงทุนทำการเพาะเลี้ยงกุ้ง
กุลาดำ

แต่ทั้ง 2 กลุ่มนี้ จะเป็นการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่มีที่ดินครอบครองเป็นของตนเอง
การหาคนค้าประกัน ก็ต้องเป็นผู้มีฐานะและสิ่งของเพื่อค้ำประกัน เป็นการพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกัน
และกัน และต้องซื่อสัตย์ต่อเพื่อนในกลุ่มด้วย

กลุ่มเพื่อนบ้าน

กลุ่มเพื่อนบ้านเป็นกลุ่มที่เกิดจากการจัดกันเอง โดยธรรมชาติของชาวบ้านในหมู่บ้าน เป็น
การจัดกลุ่มที่อยู่ใกล้เคียงกัน บริเวณติดกัน ส่วนใหญ่จะเป็นญาติกันก็จะ เป็นกลุ่ม
เดียวกัน มีการช่วยเหลือกันในเรื่องการจัดงานต่าง ๆ การเอาใจใส่ กันในเรื่องสุขภาพของคน
ในครอบครัว หรือการแบ่งปันอาหารแก่กันและกันถ้ามีจำนวนมาก ๆ

ในอดีตที่ผ่านมาชาวบ้านมีการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานกันบ้าง เช่น การลงแขก
ทำนา ดำนา เกี่ยวข้าว แต่ในปัจจุบันการเอาแรงหายไปเป็นการจ้าง หรือถ้าเป็นการเอาแรงก็มี
ในการตีข้าว โดยรถตีและอาศัยแรงคนมาหอบรวงข้าว เก็บฟาง ยกข้าวจากรถตีข้าว รถตี
ข้าวเป็นที่นิยมมากขึ้น เพราะความสะดวกรวดเร็ว แต่ในสมัยก่อนการตีข้าวต้องใช้แรงงาน แรง
ควาย จึงต้องใช้จำนวนคนมาก ดังนั้นเมื่อแรงงานในหมู่บ้านออกไปทำงานกันหมด แรงงานจึงไม่มี
การเอาแรงกันจึงต้องจ้างแรงงาน และจ้างรถตี

ผู้ศึกษาพบว่าในหมู่บ้านนี้ไม่มีกลุ่มที่ถูกจัดตั้งโดยทางการ หรือกลุ่มที่เกิดขึ้นเองโดยการมี
ผู้นำในหมู่บ้านจัดตั้งเพื่อการทำประโยชน์แก่หมู่บ้าน เพราะถ้าหากจะมีการอบรมเกี่ยวกับกลุ่มแม่บ้าน
กลุ่มเยาวชน กลุ่มเหล่านี้ไม่ได้มีในหมู่บ้าน ดังนั้นทุกสิ่งที่เป็นการจัดการจากเบื้องบนก็ไม่ได้เกิด
และจะรอให้ฐานเกิดกลุ่ม จัดการให้เกิดเอง ก็ไม่เกิดเช่นกัน เพราะจะเห็นได้ว่าสภาพการดำรง
ชีวิตที่ต้องพึ่งพาการทำงานรับจ้างในโรงงาน การทำงานเป็นกรรมกรเป็นส่วนหารายได้เพื่อความ
อยู่รอดของครอบครัว คนในหมู่บ้านจึงไม่มีใครมาสนใจกับการมีกลุ่มเพื่อร่วมกันพัฒนา หรือกระทำ
การใด ๆ เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม แรงงานสตรีวัย 28 ปี คนหนึ่งกล่าวว่า เมื่อหลายปีมาแล้ว

ผู้ใหญ่บ้านขอแรงและเกณฑ์คนในหมู่บ้าน หมู่สาวมาช่วยกันขุดลอกคลองบ้านโพธิ์เพื่อคลองจะได้ลึกมากขึ้น และมีน้ำเก็บกักได้ถึงฤดูแล้ง ชาวบ้านทุกคนก็ให้ความร่วมมือดี หมู่สาวไปช่วยกันเยอะ แต่ในระยะหลังไม่มีการร่วมมือเพื่อการพัฒนาอะไรเลย อาจเป็นว่าผู้ใหญ่ไม่นำพาเด็ก ๆ ทำ เพราะต้องมีผู้นำลูกบ้านทำจึงมีคนทำตาม แต่ก็ไม่สามารถพูดได้ว่าจะมีคนมาร่วมมากถ้ามีผู้นำ เพราะทุกวันนี้แรงงานหมู่สาวคนวัยทำงานทั้งหมู่แยกออกไปทำงานนอกหมู่บ้านทั้งหมด จะมีใครมาร่วมมือทำการพัฒนาละ..."

2. สถานการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ

ชาวบ้านในหมู่บ้านคลองบ้านโพธิ์ ประกอบอาชีพหลักคือ การทำนา และมีอาชีพเสริม เนื่องจากการทำนาเพียงปีละครั้ง ทำให้แต่ละครอบครัวมีรายได้น้อยไม่เพียงพอ ปัจจุบันหมู่บ้านคลองบ้านโพธิ์ได้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจทั้งสองภาค คือ ภาคเกษตรกรรม และภาคอุตสาหกรรม สำหรับชาวบ้านที่เข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมนี้ คือพวกที่เข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งอยู่ในบริเวณแถวอำเภอบางปะกง ส่วนใหญ่แล้วภาคอุตสาหกรรมในเขตนี้ไม่ได้เอื้ออำนวยต่อภาคเกษตรกรรมเลย เด็กหมู่สาวและคนรุ่นอายุไม่เกิน 40 ปี ถูกดึงเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรมมากขึ้น จนทำให้แรงงานในภาคเกษตรกรรมอื่นเป็นอาชีพหลักของชาวบ้านแถบนี้เริ่มขาดแคลน ต้องมีการดึงแรงงานจากเขตใกล้เคียงเข้ามา เช่น พวกรับจ้างดำนา เกี้ยวข้าวจากแถบอำเภอมโนบุรี เขตลาดกระบัง กรุงเทพฯ ที่มารับจ้างในหมู่บ้าน

การประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมของชาวบ้านในหมู่บ้านมีดังต่อไปนี้

การเพาะปลูก พื้นที่ทั้งหมดในหมู่บ้านจำนวน 1700 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ทำนา 1200 ไร่ การทำนาคือ ทำนาปี (ปีละครั้ง) เนื่องจากที่ดินทำนาของหมู่บ้านเป็นที่นาลุ่ม จะนิยมปลูกข้าวพันธุ์เขาลวง ซึ่งเป็นพันธุ์ที่ชาวบ้านเก็บไว้ในแต่ละปีเพื่อเพาะเป็นต้นกล้าข้าวปลูกในปีต่อ ๆ ไป ทำกันมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย ชาวบ้านชายอายุ 56 ปีได้ให้สัมภาษณ์ว่า "...ข้าวพันธุ์เขาลวงเหมาะสมกับดินในหมู่บ้าน ที่ดินในหมู่บ้านเป็นดินเปรี้ยวเค็ม และน้ำเค็มจะเข้าถึงที่นา ข้าวพันธุ์นี้จะทนต่อสภาพดิน น้ำได้ดี เราจึงนิยมปลูกกันทั้งหมู่บ้าน..." ส่วนพื้นที่ ๆ เหลือจากเป็นที่นาส่วนมากจะเป็นพื้นที่บริเวณปลูกบ้าน และจะปลูกพืชยืนต้นไว้ข้าง ๆ บ้าน เช่น มะม่วง มะพร้าว

การปลูกสัตว์ เป็นอาชีพรองจากการทำนา โดยมีครอบครัวที่เลี้ยงวัว จำนวน 2-20 ตัว อยู่ 2 ครอบครัว และจำนวน 7 ครอบครัวที่เลี้ยงวัวจำนวน 2-5 ตัว ในกลุ่มครอบครัว 7 ครอบครัวนี้เป็นวัวที่ได้มาจากการรับเลี้ยงวัวของโครงการ กนช. (กองทุนเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ) นอกจากนี้มีจำนวน 6 ครอบครัวที่ทำอาชีพรองคือ เลี้ยงหมู ซึ่งชาวบ้านจะฝึกลูกหมู เพื่อเลี้ยงเองไม่ได้ซื้อพันธุ์ลูกหมูมาเลี้ยง เนื่องจากเลี้ยงจำนวนไม่มาก โดยเฉลี่ยแล้วเลี้ยงรายละเอียด 5-10 ตัว ชาวบ้านที่เลี้ยงหมูคนหนึ่ง กล่าวว่า "...การเลี้ยงหมูในหมู่บ้านกำลังจะไม่รอด เพราะในปัจจุบันมีการเพาะเลี้ยงแบบ ฟาร์ม (Contract Farming) เลี้ยงจำนวนมากแถบพนาทอง พัทธินิม จังหวัดชลบุรี การเลี้ยง แบบฟาร์มมีนายทุนใหญ่ให้การสนับสนุนด้านทุน ชาวบ้านจะเป็นเพียงผู้ที่ให้บริการบริเวณทำคอกหมูและเป็นผู้ออกแรง หมูพันธุ์ของชาวบ้านจะแข่งขันกับหมูฟาร์มไม่ได้ เนื่องจากบริษัทที่ให้พันธุ์หมู ฟาร์มจะผูกขาดการซื้อขายกับชาวบ้านที่ทำฟาร์มให้พวกเขา แต่สำหรับในหมู่บ้านเรา พวกเราเลี้ยงหมูจำนวนน้อยตัว เจ้าของแต่ละคนจะไปตามพ่อค้าที่อำเภอพนาทอง จังหวัดชลบุรีมารับซื้อ ราคาจะตกลงตามที่พ่อค้ามารับซื้อบอก ชาวบ้านไม่สามารถมาต่อรองอะไรได้ ดังนั้นในปัจจุบันคนในหมู่บ้านที่เลี้ยงหมูจึงไม่ขยายกิจการให้ใหญ่กว่าที่ทำอยู่ เพราะปัญหาการไม่กล้าเลี้ยงลงทุน และขาดกำลังแรงคนที่จะทำด้วย... พวกฟาร์มใหญ่ ๆ เขาไม่ได้เข้ามาติดต่อ เพราะพวกเขาเห็นว่าในหมู่บ้านเรามีที่ดินไม่มากพอ และขาดแคลนน้ำจัดในฤดูแล้ง"

การเลี้ยงปลา ชาวบ้านจำนวน 10 ครอบครัวที่เลี้ยงปลา เช่น ปลาไหล ปลาตะเพียน ปลาสร้อย ปลาดุกพันธุ์บิกุขหรือพันธุ์มาเลเซีย ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่มีบ้านติดกับคลองที่จะสามารถขุดบ่อปลาและสูบน้ำจากในคลอง เข้ามาหรือปล่อยน้ำเสียลงคลองได้ ส่วนมากแล้วจะมีระยะเวลาการเลี้ยงปลาหลังจากทำนาเสร็จแล้ว มีหนึ่งครอบครัวที่แบ่งที่ทำนาไว้ไม่มาก เพราะแบ่งพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นบ่อปลา เป็นอาชีพหลักของครอบครัวนี้ และต้องซื้อข้าวสารกินเนื่องจากข้าวที่ปลูกได้จำนวนไม่เพียงพอตลอดทั้งปี ในระยะเวลา 2-3 ปีมานี้เองที่ชาวบ้านในหมู่บ้านนี้เริ่มทำอาชีพเลี้ยงปลา ในปี 2533 การทำนาในหมู่บ้านได้ผลผลิตข้าวน้อยที่สุดในรอบ 10 ปี เนื่องจากต้นข้าวเป็นโรคเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล เจ้าหน้าที่เกษตรตำบลจากที่ทำการเกษตรอำเภอบ้านโพธิ์ เป็นผู้แนะนำให้เอายากำจัดแมลงเพลี้ยมาให้ชาวบ้าน แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขโรคดังกล่าวได้ ชาวบ้านเล่าว่าพวกเขาคิดว่ายาอ่อนจึงกำจัดแมลงไม่ได้ จึงมีการรวมกลุ่มของพวกเขาวบ้านเข้าไปซื้อยากำจัดแมลงที่ร้านค้าในตลาดอำเภอบ้านโพธิ์มาใช้แต่ไม่ได้ผล เนื่องจากเพลี้ยแมลงเกิดโรคกับต้นข้าวมากแล้ว จึงเป็นการแก้ไขที่ปลายเหตุมากกว่า จึงไม่สามารถกำจัดเพลี้ยได้ ดังนั้นในปีนี้จะได้

ผลผลิตข้าวน้อย ชาวบ้านจึงเริ่มสนใจที่จะเลี้ยงปลา เพราะช่วงที่น้ำจืดในคลองบ้านโพธิ์ยังมีน้ำเต็ม (น้ำกร่อย) เข้ามา ชาวบ้านจะสูบน้ำเข้าบ่อปลาไว้ก่อน ในช่วงเริ่มต้นการทดลองเพาะเลี้ยงปลาชาวบ้านได้ตัวอย่างจากการที่ชาวบ้านในหมู่บ้านใกล้เคียงคือ หมู่บ้านหนองตันทน ซึ่งตั้งอยู่ปากคลองฝั่งตรงข้ามกับหมู่บ้าน ในหมู่บ้านหนองตันทนชาวบ้านทำการเลี้ยงปลาเบญจพรรณ เป็นตัวอย่างคนในหมู่บ้านนี้จึงคิดว่าจะเลี้ยงปลากันบ้าง ชาวบ้าน 5-6 คนที่คิดจะลองเลี้ยงปลาได้ร่วมกันไปซื้อพันธุ์ปลาที่จังหวัดนครนายก เพราะที่นั่นมีการเพาะพันธุ์ปลาขาย เมื่อไปถึงมากเขาต้องแย่งกับคนอื่นซื้อพันธุ์ปลา ประกอบกับระยะทางจากหมู่บ้านไปจังหวัดนครนายกเป็นระยะทางไกล ดังนั้นเมื่อซื้อพันธุ์ลูกปลาและใช้เวลาเดินทางกลับมาหมู่บ้าน ลูกปลาช้ำบ้าง ตายบ้าง ทำให้เพาะเลี้ยงต่อไปค่อนข้างยาก จะตายลงไปจำนวนมากกว่าก่อนจะเติบโตเป็นตัวใหญ่พอที่จะนำไปขายได้ ในเวลาต่อมาเมื่อมีชาวบ้านในหมู่บ้านหนองตันทนเริ่มทำอาชีพใหม่ คือ เพาะพันธุ์ลูกปลาจำหน่าย ชาวบ้านในหมู่บ้านคลองบ้านโพธิ์จึงหันมาซื้อพันธุ์ลูกปลาที่หมู่บ้านใกล้เคียงแทนการไปซื้อที่นครนายก ซึ่งเลี้ยงต่อการขาดทุนและระยะทางไกล พันธุ์ปลาตะเพียนขายดี เพราะเมื่อเลี้ยงได้ตัวโตพอจะขายได้ จะเป็นปลาที่ราคาดีที่สุด คือ 20 กว่าบาทต่อ 1 กิโลกรัม ถ้าตัวไม่ใหญ่มากราคา กิโลกรัมละ 10 กว่าบาทเท่านั้น สำหรับปลาดุกบิกอูส หรือพันธุ์มาเลเซียนั้นมีชื่อเสียงคือเป็นปลาที่กินอาหารเปลือง ราคาไม่สูงมากนัก ชาวบ้านจะนิยมเลี้ยงปลานิลมากที่สุดเพราะซื้อง่ายขายคล่อง ทนต่อสภาพน้ำเสียได้ดี แต่ปลาตะเพียนจะตายง่ายถ้าให้น้ำเสีย

การส่งปลาออกขายในตลาด ชาวบ้านที่เลี้ยงปลาขายจะเหมารถสองแถวนำปลาไปขายเองที่แปปลาตลาดคลองเตย กรุงเทพฯ และมีพ่อค้าที่มารับซื้อปลาถึงในหมู่บ้าน โดยจะเป็นพ่อค้าจากอำเภอพานทอง อำเภอพนัสนิคม จังหวัดชลบุรี แต่พ่อค้าเหล่านี้จะให้ราคาปลาต่ำมาก จึงทำให้ระยะหลังชาวบ้านไม่นิยมขายปลาไปพ่อค้าจากที่อื่น แต่จะนำไปขายเองที่ตลาดปลาที่คลองเตย กรุงเทพฯ หรือขายที่จังหวัดระยอง

การเพาะเห็ดฟาง เป็นอาชีพเสริมที่ทำรายได้ให้ชาวบ้านค่อนข้างดี และชาวบ้านที่เป็นพวกแม่บ้านอายุมากแล้ว และไม่สามารถออกไปทำงานนอกหมู่บ้านได้ จะหันมาิยมเพาะเห็ดฟางกันมาก โดยเริ่มทำการเพาะเห็ดฟางมาเป็นระยะเวลา 10 กว่าปีแล้ว ที่ตลาดบ้านโพธิ์มียี่ปู้เห็ดรายใหญ่คนหนึ่ง เป็นคนมาจากที่อื่นมาแต่งงานกับผู้หญิงในหมู่บ้านนี้ เป็นคนเดียวที่ผูกขาดการค้า การจำหน่ายเห็ดฟาง รับซื้อปลา กุ้ง ปู จากชาวบ้านเพื่อนำไปขายต่อ ยี่ปู้คนนี้จะซื้อเห็ดฟาง

ที่หน้ามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่กรุงเทพฯ เป็นเชื้อเห็ดบรรจุลังละ 50 ถัง ราคา 100 บาท จำนวน 1 ลัง สามารถเพาะเห็ดได้ประมาณ 10-20 กิโล (ถ้าเชื้อเห็ดดี) หักค่าใช้จ่ายแล้วจะได้อะไรประมาณ 300-400 บาทต่อลัง ช่วงเวลาที่เริ่มต้นเพาะเห็ดคือช่วงปลายเดือนธันวาคม ถึงต้นเดือนมกราคม จนกระทั่งถึงเวลาที่น้ำในคลองแห้งและเริ่มกร่อย คือ ช่วงเดือนเมษายน ถึง พฤษภาคม และนางข้าวแห้งหมด ฤดูฝนเริ่มมา ในช่วงเริ่มเพาะเห็ดจะได้ราคากิโลละ 35 บาท แต่ชาวบ้านก็ไม่ใช่คนดีนัก เพราะเมื่อเพาะเห็ดนางข้าวได้ปริมาณน้อยลง ราคาเห็ดกลับได้ราคาดี ยี่ปัวเห็ดจึงเป็นผู้ที่ได้รับผลประโยชน์มากที่สุด เพราะยี่ปัวจะเป็นผู้กำหนดราคาเห็ดเพียงคนเดียวเท่านั้น เพราะยี่ปัวเห็ดจะให้เหตุผลว่าช่วงไหนตลาดต้องการ และไม่ต้องการเห็ด ชาวบ้านผู้ ออกแรงกายในการเพาะเห็ดไม่สามารถต่อรองอะไรได้ทั้งสิ้น เนื่องจากยี่ปัวจะเป็นผู้เอาเชื้อมาให้ นำเห็ดที่ชาวบ้านเพาะได้ไปขายที่กรุงเทพฯ ยี่ปัวต้องจ่ายค่าน้ำมันรถ ค่าเหนื่อยกับการไปขาย ถ้าหากชาวบ้านจะไปขายเห็ดเองพวกเขาไม่เคยทำ ไม่รู้จักตลาด ไม่มีรถขนส่งที่จะเป็นความสะดวกรวดเร็วในการขนเห็ดไปขาย ดังนั้นการพึ่งพาอาศัยยี่ปัวจึงเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันบนฐานทางเศรษฐกิจ ชาวบ้านไม่เคยตำหนิยี่ปัวจะคิดราคาเห็ดให้เท่าไร พวกเขาก็ตกลงตามนั้น ชาวบ้านชื่นชมและยกย่องยี่ปัวว่า ควรจะให้รางวัลเพื่อเป็นการตอบแทนที่ยี่ปัวทำให้พวกเขาอาชีพเพิ่มรายได้ ไม่เพียงแต่เห็ดเท่านั้นยี่ปัวรับซื้อ ชาวบ้านหาอะไรมาขาย ยี่ปัวรับซื้อทุกอย่าง เช่น ทุเรียน กล้วย เป็นต้น ตัวยี่ปัวเองกล่าวว่า "...ถ้าผมไม่มีชาวบ้าน ผมก็ไม่มีมาถึงวันนี้ จากที่ผมไม่มีอะไรเลย จนทุกวันนี้ผมมีรถชนเห็ด 2 คัน มีบ้านหลังใหม่ สามารถนำเอาห้องพ่อ แม่ มาเลี้ยงอุปถัมภ์ได้" ชาวบ้านสตรีวัยกลางคน คนหนึ่งกล่าวว่า "...ในปีหนึ่ง ๆ ปีจะขายเห็ดและได้เงินเป็นก้อนทั้งหมด 10,000 บาท บางปีก็ไม่ถึง แต่ก็ไม่ได้ต่ำกว่า 5,000 บาท..." รายได้จากการเพาะเห็ดขายทำให้รายได้ของครอบครัวสามารถมีค่าอาหาร ค่าอื่น ๆ ไปได้โดยไม่เคยอดร้อนมากเกินไป

ในบรรดาพวกผู้ชายที่ไม่ได้ประกอบอาชีพนอกหมู่บ้าน จะมีจากหลายครอบครัวคือ 10 ครอบครัวที่มีอาชีพการหาปลา ทุเรียน กล้วย จากแม่น้ำ เพื่อนำมาขายที่ตลาดบ้านโพธิ์ หรือนำไปขายที่ตลาดอำเภอบ้านโพธิ์ การออกไปหาปลาจะไม่เป็นกลุ่ม แต่ต่างคนต่างไป เมื่อหาปลา ทุเรียน กล้วยได้จะนำกลับมาที่บ้านก่อน แล้วผู้เป็นภรรยาจะนำไปขายเอง ชายคนหนึ่งที่มีอาชีพนี้ได้กล่าวว่า เมื่อสมัย 40 กว่าปีมาแล้วรุ่นพ่อแม่ ปลา ทุเรียน กล้วยแม่น้ำยังหาง่าย ตามแม่น้ำและตามลำคลอง ซึ่งถ้าหาง่ายก็ได้มากด้วย แต่ราคาของปลา ทุเรียน กล้วยแม่น้ำได้ราคาเหมือนทุกวันนี้ เพราะคนไม่ค่อยมีเงิน

เงินหายากด้วย คนในหมู่บ้านด้วยกันจะไม่ซื้อปลา ปู กุ้ง เพราะพวกเขาสามารถหาเองได้ รายได้จากการขายปู ปลา กุ้ง ถ้าหาได้จำนวนมากจะมีรายได้วันละประมาณไม่ต่ำกว่า 80 บาท อย่างสูงสุดคือ 100 บาท ไม่มากเกินนี้ ถ้าวันไหนที่บ้านไม่มีอาหารจะแบ่งปลา ปู กุ้งที่หาได้มาทำอาหารด้วย โดยไม่ต้องไปหาซื้อให้เปลืองเงิน..."

บ้านเรือนในชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณริมถนนใหญ่ (ถนนสายบ้านโพธิ์-พานทอง ชลบุรี) และบริเวณหน้าวัดบ้านโพธิ์ มีร้านค้าเล็ก ๆ จำหน่ายของชำ ร้านขายก๋วยเตี๋ยว ร้านขายผัก ปลา อาหารสด แห่ง ร้านซ่อมรถ ร้านค้าขายของชำมี 2 ร้าน หนึ่งใน 2 ร้านนี้ เป็นนายทุนออกเงินให้ชาวบ้านกู้ยืมดอกเบี้ยไม่สูงมากนัก (ร้อยละ 2.50-3 บาท) ร้านนี้ขายของทุกอย่าง เช่น ของแห้ง (อาหาร) ของใช้ต่าง ๆ ปุ๋ยเคมี อาหารกุ้ง อาหารปลา น้ำมัน ในอดีตและแม้แต่ในทุกวันนี้ก่อนลงทำนาชาวบ้านจะไปร้านค้านี้ เอาของใช้ เอาปุ๋ยมาใช้ก่อน เพราะยังไม่มีเงินซื้อของเหล่านี้ เมื่อทำนาขายข้าวได้แล้วพวกเขาจึงจะมีเงินไปใช้คืนร้านค้า บางรายนายทุนจะเรียกเก็บคืนเป็นข้าวเปลือกบ้างแทนเงิน เนื่องจากร้านนี้รับซื้อข้าวด้วย

การรับจ้าง

เวลาในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2531 แรงงานรับจ้างในหมู่บ้านแบ่งเป็นกลุ่มได้คือ กลุ่มที่มีอาชีพรับจ้างทั่วไปตลอดทั้งปี เนื่องจากไม่มีที่ดินทำนาและไม่ได้เช่าที่ทำงาน ชาวบ้านในกลุ่มนี้จะตั้งบ้านเรือนในที่ดินที่เช่าเฉพาะสำหรับปลูกบ้านเท่านั้น มีจำนวน 5 ครัวเรือน ซึ่งเช่าที่ตั้งบ้านอยู่ในบริเวณตลาดบ้านโพธิ์ (บริเวณเก่าก่อนที่จะย้ายออกมาติดริมถนนใหญ่) ส่วนอีกกลุ่มคือ ชาวบ้านที่เป็นแรงงานผู้ชาย (ส่วนใหญ่) ที่เสร็จสิ้นการทำนาและจะว่างงานในช่วงฤดูแล้ง กลุ่มนี้เป็นแรงงานในครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นของตนเองและบางคนต้องเช่าที่ดินทำนา ที่ออกไปรับจ้างมีไม่มากนัก (จำนวน 10 ครัวเรือน) เนื่องจากส่วนใหญ่ภายหลังการทำนาเสร็จสิ้นลง แรงงานในแต่ละครัวเรือนจะอยู่บ้านสามแห่เพื่อไปตักปลา-ไผ่แม่น้ำ-ลำคลอง เพื่อบริโภคในครัวเรือนได้มากจะนำไปขายในตลาดบ้านโพธิ์ ตลาดอำเภอบางคนจะสานกระบุงตะกร้าและทอเสื่อเพื่อรอลแลกกับอาหารแห้งจากพ่อค้าคนจีนที่พายเรือมาตามลำคลอง และเพาะเห็ดในครัวเรือน

งานรับจ้างที่ชาวบ้านกลุ่มดังกล่าวออกไปรับจ้างเช่น งานรับจ้างระยะเวลาสั้น ๆ 4-6 เดือน ที่โครงการชลประทาน (โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาฝั่งซ้ายแม่น้ำบางปะกง) ซึ่งรับจ้างทำงานสร้างทดไม้กั้นน้ำเดิมไม่ให้เข้าไปในลำคลอง-หลอดน้ำที่เข้ามาตามพื้นที่ในหมู่บ้าน โดยงานเหล่านี้เมื่ออัตราค่าจ้างรายวัน ๆ ละ 100 บาท นอกจากนั้นงานรับจ้าง ดำนา เกี่ยวข้าวในหมู่บ้านของตนเอง (สำหรับแรงงานในกลุ่มแรก) ซึ่งในช่วงเวลาก่อนปี พ.ศ. 2531 มีการจ้างแรงงานดำนา เกี่ยวข้าวในบางครั้งเรือนที่ต้องเร่งรีบทำนา และมีกำลังแรงงานไม่พอ อีกทั้งการเอาแรงก็ไม่มีเนื่องจากอยู่ในช่วงที่ทุกคนต้องเร่งเวลากับการทำนาให้ทันน้ำฝนที่ตกลงมา และการเกี่ยวข้าวให้ทันการออกรวงที่ไม่ต้องการให้รวงข้าวล้ม ซึ่งเป็นการยากในการเกี่ยว กลุ่มแรงงานรับจ้างทั่วไปจะออกไปรับจ้างดำนา เกี่ยวข้าว ในหมู่บ้านปากคลองต้นหมัน บ้านท่าไฟไหม้ หมู่บ้านใกล้เคียงในตำบลเดียวกัน ถ้าการรับจ้างภายในหมู่บ้านของตนหมดสิ้นแล้ว รายได้ของการรับจ้างทำนา (ดำนา-เกี่ยวข้าว) ก่อนปี พ.ศ. 2531 ถอนกล้า 100 กำ รายได้ 30 บาท ดำนาไร่ละ 50 บาท เกี่ยวข้าวไร่ละ 80-100 บาท จนกระทั่งในปัจจุบันมีรายได้จากการทำนาคือ ถอนกล้า 100 กำ รายได้ 50-60 บาท ดำนาไร่ละ 200 บาท เกี่ยวข้าวไร่ละ 400 บาท ในสมัยนี้ไม่มีการใช้แรงงานคนและควายในการนวดข้าว แต่จะจ้างรถตีตุ้ (ข้าว) คิดราคาข้าวโม่ลงละ 70-80 บาท นอกจากนี้ยังมีงานรับจ้างทั่ว ๆ ไป เช่น รับสร้างบ้าน ต่อเติมเล็ก ๆ น้อย ๆ แรงงานบางคนมีความสามารถด้านการช่างเช่น ช่างไม้ ช่างปูน จะรับจ้างในหมู่บ้าน ต่อเติมห้องน้ำห้องส้วม เป็นต้น แต่ก็มีไม่มากนัก ส่วนการออกไปเป็นแรงงานรับจ้างนอกเขตจังหวัดไม่มี นอกจากการอพยพออกไปอยู่จังหวัดอื่น ซึ่งก็มีบ้างแต่ไม่มาก ส่วนใหญ่จะเป็นลูก ๆ ที่ได้เรียนหนังสือออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน และบางคนออกไปทำงานในกรุงเทพฯ และมีครอบครัวไม่ได้กลับมาอยู่ที่บ้านอีกต่อไป

จนกระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2531 เป็นต้นมาที่เริ่มมีเขตโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดฉะเชิงเทรา กลุ่มแรงงานรับจ้างทั่วไปที่มีอายุไม่มากเกินไปจะไปสมัครทำงานโรงงานได้ (ไม่เกิน 35 ปี) จะเข้าไปสมัครงานโรงงาน และลูกหลานในกลุ่มนี้จะเข้าไปทำงานโรงงานด้วย หรือไปเป็นกรรมกรก่อสร้าง ช่างไม้ ช่างปูน หรือไปขายของที่ตลาดในเมืองฉะเชิงเทรา (เป็นลูกจ้าง) แรงงานพ่อแม่ที่มีอายุมากแล้วรับจ้างไม่ไหวจะอยู่บ้าน บางคนไปรับจ้างเห็บจาก เป็นต้น ส่วนในกลุ่มแรงงานที่มีที่ดิน-เช่าที่ดินทำนา ส่วนใหญ่จะมีลูกหลานเข้าไปทำงานโรงงาน ทำงานบริวารในเมือง ทำงานเป็นลูกจ้างร้านค้าในเมือง พ่อแม่จึงไม่ได้ไปรับจ้างทำงาน เพราะลูก ๆ

โตที่จะทำงานกันแล้ว แต่ยังมีบางครัวเรือนที่พ่อยังต้องออกไปเป็นกรรมกรช่างไม้ ช่างปูน ในเมืองฉะเชิงเทรา เป็นการเพิ่มรายได้ให้ครอบครัวด้วย

แรงงานรับจ้างที่จะทำน่าจะลดน้อยลงไป เพราะพ่อแม่ที่เคยรับจ้างทำน่าจะมียุมากขึ้น ลูก ๆ ในครอบครัวเหล่านี้จึงเป็นแรงงานหลักของครัวเรือน การจ้างแรงงานทำน่าจะต้องจ้างพวกต่างถิ่นเช่น แรงงานจากมีนบุรี เป็นต้น และการเอาแรงก็ได้ลดน้อยลงไปมาก เพราะไม่มีแรงงานจะมาเอาแรงกันในการทำนา ส่วนใหญ่คนออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน

รายได้ รายจ่าย

โดยที่ชาวบ้านในหมู่บ้านมีอาชีพหลักและอาชีพเสริม เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวนั้น ผู้ศึกษาขอแบ่งเป็นรายได้จากภาคเกษตรกรรม คือ การทำนา และการเพาะเลี้ยง คือ การเลี้ยงปลา กุ้ง เลี้ยงหมู การเพาะเห็ดฟาง และรายได้จากภาคนอกเกษตรกรรม คือ การไปทำงานเป็นแรงงานในโรงงาน และการไปทำงานเป็นกรรมกรก่อสร้างและการไปทำงานภาคบริการเช่น การไปเป็นลูกจ้างในศูนย์โตโยต้า ในโรงทำเหล้า ในโรงแรมซึ่งตั้งอยู่ที่ตัวเมืองฉะเชิงเทรา

รายได้ในปัจจุบันของแต่ละครอบครัวมาจากการขายข้าว เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง กุลาดำ ปลาเบญจพรรณ เลี้ยงหมู โดยเฉลี่ยแล้วแต่ละครอบครัวที่มีคนที่อยู่ในวัยทำงาน จะมีสมาชิกอย่างน้อยหนึ่งคนออกไปทำงานในโรงงาน หรือไม่ก็ออกไปเป็นลูกจ้างรับจ้างในเมือง ซึ่งทำให้รายได้ในครอบครัวมาจากการขายแรงงานมากกว่าครึ่งหนึ่งของรายได้รวมทั้งหมด ซึ่งเป็นรายได้จากการขายข้าว การเพาะเห็ดฟางขาย แต่เมื่อมีแรงงานในหมู่บ้านมีรายได้จากการขายแรงงาน รายได้ของแต่ละครอบครัวได้ไม่น้อยกว่าหนึ่งหมื่นบาทต่อปี พวกที่เป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมได้ค่าแรงอย่างต่ำเฉลี่ย 73 บาทต่อวัน เป็นรายได้ที่ชาวบ้านถือว่าเป็นรายได้ที่แน่นอนเพราะมีงานให้ทำตลอดและรายได้เพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในครอบครัว นอกจากนี้ยังเป็นรายได้จากการเลี้ยงหมู ซึ่งอาชีพนี้ทำกันไม่กี่ครอบครัว ผู้เลี้ยงหมูรายใหญ่คนหนึ่งหมู่บ้านเล่าว่ารายได้จากการเลี้ยงหมูลดน้อยลงทุกปี เนื่องจากเลี้ยงหมูน้อยลง เพราะประสบปัญหาหลาย

อย่าง เช่น ตลาดหมูของชาวบ้านสุราราคาหมูฟาร์มไม่ได้ แต่ยังคงทำอาชีพนี้ต่อไป เพราะเป็นอาชีพดั้งเดิม ทำมาตั้งแต่รุ่นพ่อแม่ จะทิ้งไปก็เสียดาย ทั้งยังเป็นรายได้เสริมให้ครอบครัวได้บ้าง

อาจกล่าวได้ว่า รายได้โดยเฉลี่ยของครัวเรือนในหมู่บ้านนี้ ที่ประกอบอาชีพหลัก-อาชีพเสริมประเภทต่าง ๆ สามารถประมาณเป็นรายได้เฉลี่ยต่อปี ในแต่ละครัวเรือนที่มีการสุ่มตัวอย่าง 7 ครัวเรือน จากครัวเรือน 133 ครัวเรือน ในหมู่บ้าน ดังนี้คือ

ครัวเรือนที่ทำนา	มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 20,000 - 35,000 บาท/ปี
ครัวเรือนที่เลี้ยงหมู	มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 15,000 - 17,000 บาท/ปี
ครัวเรือนที่เลี้ยงปลา	มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 10,000 - 12,000 บาท/ปี
ครัวเรือนที่เลี้ยงกุ้ง	มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 25,000 - 30,000 บาท/ปี
ครัวเรือนที่เลี้ยงเพาะเห็ด	มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 6,000 - 10,000 บาท/ปี
ครัวเรือนที่รับจ้าง	มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 24,000 บาท/ปี
ครัวเรือนหาสัตว์น้ำขาย	มีรายได้เฉลี่ยประมาณ 8,000 - 10,000 บาท/ปี

การที่หมู่บ้านมีความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกมากยิ่งขึ้นทุกวัน เริ่มกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมโลกภายนอกมากขึ้น ไม่สามารถถอนตัวออกจากการกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบันเช่นนี้ได้ ดังนั้นเมื่อมีรายได้เข้าครอบครัว มีตัวเงินที่สามารถหาได้ทุก ๆ เดือน ชาวบ้านก็มีรายจ่ายตามมาด้วย จากการที่แต่ละครอบครัวจะมีสมาชิกไม่ต่ำกว่าหนึ่งคน ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านและจะกลับเข้าบ้านในตอนเย็นจะสามารถหาซื้ออาหารติดมือกลับมาบ้านได้ทุกวัน เพราะตลาดที่เป็นทางผ่านของรถสองแถวที่รับคนงาน จะจอดแวะตลาดในอำเภอบ้านโพธิ์หรือแวะตลาดที่หมู่บ้าน จึงเป็นความสะดวกที่ชาวบ้านจะหาซื้ออาหารทั้งสำเร็จรูปหรือซื้อมาปรุงเองที่บ้านได้ และที่สำคัญประการหนึ่งคือ ชาวบ้านที่เป็นแรงงานออกไปทำงานนอกหมู่บ้านทุกวัน จะเป็นกลุ่มที่มีเครดิตดีจากพวกพ่อค้า แม่ค้าที่ตลาดบ้านโพธิ์ จะสามารถซื้อก่อนและจ่ายภายหลังได้ เพราะพ่อค้าแม่ค้าที่ตลาดยอมให้เชื่อสินค้าไว้ก่อน เพราะเชื่อมั่นว่าพวกนี้มีเงินจ่าย เนื่องจากมีเงินเดือนออกทุก 1 วิก (15 วัน) ดังนั้นชาวบ้านเหล่านี้จึงสะดวกต่อการจับจ่ายซื้อของ เพราะเมื่อได้รับเงินเดือน ชาวบ้านก็สามารถชำระคืนได้

ในสถานการณ์ปัจจุบันระบบบริโภคนิยมเข้าถึงหมู่บ้านได้มากที่สุด เนื่องจากระบบโฆษณาเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านเข้าสู่ระบบนี้พบว่าทุกครอบครัวในหมู่บ้านมีทีวี ทีวีขนาด 14" มีบางครอบครัวที่ยังไม่มีไฟฟ้า ก็จะลงทุนใช้แบตเตอรี่ติดทีวี เพื่อจะได้ดูทีวีเช่นครอบครัวอื่น ๆ โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านรุ่นพ่อแม่จะหาซื้อทีวีไว้แล้ว เมื่อถึงรุ่นลูกที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน กลุ่มนี้บางคนจะเป็นผู้นิยมซื้อของเงินผ่อน เช่น พัดลม ตู้เย็น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า รถจักรยานยนต์ ตู้ใส่เสื้อผ้า เสื้อผ้า ถ้วยชาม จานหม้อ เป็นต้น ของผ่อนเหล่านี้ชาวบ้านจะนิยมซื้อผ่อนที่อำเภอเมือง ผ่อนส่งเป็นระยะ 2 สัปดาห์หรือรายเดือนบ้าง เป็นการเกิดความมั่นใจระหว่างพ่อค้ากับชาวบ้าน เพราะชาวบ้านเป็นคนในหมู่บ้าน ที่ดิน บ้านทำกินอยู่ที่คงไม่ย้ายไปไหน นั่นคือความเชื่อจากพ่อค้า พ่อค้าจึงยอมให้เกิดระบบเงินผ่อนขึ้น ดังนั้น ในหมู่บ้านแต่ละครอบครัวจึงมีเครื่องอำนวยความสะดวกมากมาย เช่น เตากาสุ หม้อหุงข้าวไฟฟ้า ตู้เย็น พัดลม ทีวี ฯลฯ มีสิ่งหนึ่งที่พบ คือ ชาวบ้านชอบทำแบบอย่างตามกัน เห็นว่าบ้านไหนมีอะไรใหม่ ๆ ก็อยากมีตามเขาบ้าง เช่น การนิยมซื้อทองมาประดับร่างกาย และนิยมซื้อรถจักรยานยนต์เงินผ่อน

รายจ่ายที่กล่าวมานั้น เป็นรายจ่ายที่แต่ละครอบครัวต้องรับภาระ ยังมีค่าใช้จ่ายอื่น ๆ อีกที่ชาวบ้านต้องลงทุน ต้องรับผิดชอบ คือ ค่าใช้จ่ายในการทำนา การลงทุนเพื่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำ การเลี้ยงปลา การเลี้ยงหมู การเพาะเห็ดฟาง หรืออื่น ๆ ชาวบ้านที่ทำงานบางครอบครัวมีที่ดินน้อย จึงต้องเช่าที่นาเพิ่มแทบทุกครอบครัว จะเป็นสมาชิกสหกรณ์การเกษตร หรือบางครอบครัวต้องเป็นลูกหนี้ กู้ยืมเงินจากนายทุนในตลาดบ้านโพธิ์ หรือนายทุนโรงสีที่หมู่บ้านหนองตื้นผา กู้ยืมมาเพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายตั้งแต่เริ่มไถ ปลูก เก็บเกี่ยว ค่าปุ๋ย ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ในขณะที่รอผลผลิตข้าว ชาวบ้านบางคนสามารถไปเอาเงินมาจากนายทุนก่อนได้ เมื่อได้ผลผลิตข้าวจะขายให้กับนายทุนโรงสีหรือนายทุนร้านค้า บางครั้งจะเป็นการหักหนี้ร่วมกับดอกเบี้ยโดยนายทุน นายทุนโรงสี (ซึ่งโดยเฉลี่ยคิดร้อยละ 2.50-5 บาทต่อเดือน) ที่เหลือจะเป็นรายได้สุทธิของชาวบ้าน ในช่วงหลายปีมานี้ ชาวบ้านบ่นถึงความลำบากในการทำนา เพราะค่าลงทุนในการทำนาสูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นค่าน้ำมันใส่รถไถ ค่าแรงที่จ้างมาดำ-เกี่ยวข้าว ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง ทำให้รายได้ที่เหลือจากการแบ่งข้าวขายเหลือน้อยลง และราคาข้าวก็ถูกลงทุกปี หากปีไหนผลผลิตต่ำก็อาจจะเป็นการขาดทุนหรือพอดีกับการลงทุน เป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มกับผลลัพธ์ที่ได้ จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ชาวบ้านไม่อยากจะปลูก ๆ ทำนาต่อ พวกเขายังคงทำนาต่อ แต่ทำพอกินในครอบครัว ไม่มีขาย หรือมีแรงงานทำได้แค่ไถนาก็ทำ ไม่อยากลงทุนลงแรงมากเช่นในอดีตที่ผ่านมา

รายจ่ายที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือ ค่าใช้จ่ายด้านสังคม หรือชาวบ้านเรียกเอาแรงในงานสังคม เช่น งานบุญต่าง ๆ งานประเพณี เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ งานวันเกิด งานขึ้นบ้านใหม่ งานเกษียณ ในแต่ละครอบครัวชาวบ้านต้องเสียค่าเอาแรงภาษีสังคมเป็นจำนวนไม่น้อย เพราะการจัดงานแต่ละครั้งชาวบ้านจะเอาแรงที่ต้องคืนให้แก่กันและกัน มีความหวังเป็นเงินคืนเมื่อตนไปงานคนอื่น และจ่ายค่าภาษีสังคมไปแล้ว ดังนั้นเมื่อมีคนมาช่วยเอาแรงเรา 200 บาท เราต้องคืนแรงไปช่วยเขามากกว่า 200 หรือเท่ากับ 200 บาท ดังนั้นการจัดงานจึงเป็นเหมือนกับการลงทุนและหมุนเงินสำหรับจัดงานต่าง ๆ งานบุญต่าง ๆ จึงจัดบ่อยโดยเฉพาะงานบวช งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่

สรุปสถานการณ์ด้านรายได้และรายจ่ายของชุมชนในหมู่บ้าน ดังนี้คือ

สำหรับด้านรายจ่ายนั้น ประกอบด้วย

รายจ่ายในการลงทุนประกอบอาชีพต่าง ๆ เช่น รายจ่ายในการทำนาต้องซื้อจัดหาปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง น้ำมันสำหรับใส่รถไถเดินตาม ตลอดจนค่าจ้างแรงงานด้านนา-เกี่ยวข้าว (ในบางครัวเรือน) โดยเฉลี่ยแล้วรายจ่ายในส่วนนี้ประมาณ 10,000-12,000 บาท/ปี

รายจ่ายในการเลี้ยงหมู เลี้ยงปลา ประมาณ 5,000 - 6,000 บาท/ปี

รายจ่ายในการเลี้ยงกึ่งกุลาดำ-กึ่งก้ามกราม ต้องจัดหาซื้อเครื่องมือไปตัดหมุ่นน้ำ ท่อสูบน้ำ ตาข่ายกันบ่อ อาหารกึ่ง ปูนขาวโรยกันบ่อ เครื่องมืออื่น ๆ โดยเฉลี่ยการลงทุนในส่วนนี้มากกว่าทำอาชีพอื่น ๆ ประมาณ 20,000 บาท/ปี

รายจ่ายในการเพาะเห็ดฟางมีน้อยที่สุด ประมาณ 1,500 บาท/ปี

จากการให้สัมภาษณ์ของผู้ใหญ่บ้านในด้านรายจ่าย "... รายจ่ายรายได้เป็นค่าประมาณ ชาวบ้านบอกได้เป็นตัวเลขประมาณ เพราะรายได้บางอย่างเป็นรายได้ที่ไม่ได้รับเป็นก้อน และยังไม่ได้หักลบค่าใช้จ่ายต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีรายจ่ายด้านสังคม เช่น การเอาแรงในงานบุญประเพณีที่เพื่อนบ้านญาติจัดขึ้นมาเช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น ใครได้ของการ์ดเชิญก็ต้องเอาแรงเขาไป ใส่เงินในซองไม่ต่ำกว่า 100 บาท ขึ้นอยู่กับว่าเจ้าของงานที่มาเอาแรงกับเราเขาเคยใส่ซองมาเท่าไร การเอาแรงโดยคืนเงินใส่ซองกลับไปต้องไม่ต่ำกว่าเงินที่เขาเอาแรงเราไว้" บางครัวเรือนมีการเอาแรงในแต่ละปีเป็นเงินจำนวนค่อนข้างมาก "... ต้องกู้เงินมาใช้งาน (การ์ด) บ่อยมาก ปีละหมื่น คนเขานึกถึงเขาให้เกียรติเราก็ต้อง

ไปงานที่เขาเชิญมา บางงานใส่ซองเอาแรงการ์ดละ 300-400 บาท ก็มีเหมือนกัน..." แม่บ้านวัย 50 ปีกล่าว

รายจ่ายด้านสังคม เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ ประมาณ 5,000-7,000 บาท/ปี

นอกจากนี้ยังมีรายจ่ายภายในครัวเรือนที่ต้องใช้จ่ายในด้านอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ประมาณไม่น้อยกว่า 10,000 บาท/ปี ซึ่งในส่วนนี้ยังมีรายจ่ายประเภทที่เป็นไปตามระบบบริโภคนิยมที่หลังไหลเข้ามาในหมู่บ้าน เช่น การผ่อนสินค้า ของใช้ เสื้อผ้า รถจักรยานยนต์ เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ระบบเงินผ่อนจะเป็นที่นิยมแพร่หลายในหมู่บ้านมากเพิ่มขึ้น

ภาวะหนี้สิน-แหล่งเงินกู้

ในอดีตที่ผ่านมา การทำนาในทุกปี ชาวบ้านต้องหาเงินมาลงทุนในการทำนา โดยการไปกู้เงินจากนายทุนที่ตลาด คือ ร้านค้าร้านใหญ่ที่สุด (ดังกล่าวนำแล้ว) หรือบางคนกู้เงินจากเจ้าของที่นา เป็นการกู้เงินที่เรียกว่าเงินเชื่อแบบเก็บหน้าลาน คือ การกู้เงิน การไปเอาของกินของใช้ เช่น อาหารแห้งต่าง ๆ ของใช้ รวมถึงปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เมื่อทำนาเสร็จเกี่ยวข้าวได้แล้ว นายทุนเงินกู้จะได้ข้าวเป็นการชำระหนี้ หรือชาวบ้านจะขายข้าวเป็นเงิน โดยขายให้กับโรงสีที่บ้านหนองตึนผก และนำเงินมาใช้คืนนายทุนเงินกู้ หรือนายทุนเจ้าของที่นาที่ให้เป็นที่นาทำนา ถ้าในปีใดที่ฝนฟ้าไม่อำนวย จะทำให้ผลผลิตตกต่ำลงด้วย ทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนกับการต้องชำระเป็นเงิน หรือข้าวคืนนายทุน เพราะจากลักษณะการไปกู้ยืมเงินของชาวบ้านกับนายทุนในหมู่บ้านมี 2 ลักษณะคือ นายทุนร้านค้า และนายทุนเจ้าของที่นา นายทุนโรงสี โดยสัญญาจะส่งเป็นเงินหรือข้าวในอัตราดอกเบี้ยหรือตามที่ตกลงกันไว้ ในรุ่นพ่อแม่ปู่ย่าตายาย บางคนในครอบครัวได้นาที่นาของตนไปจ้างนอหรือขายฝากไว้เป็นหลักประกันในการกู้ยืมเงินมาจากนายทุน เมื่อเวลาผ่านไปดอกเบี้ยสูงขึ้น เพราะการขาดนำเงินไปใช้คืนนายทุน ในเวลาที่นานเข้าชาวบ้านไม่สามารถหาเงินมาไถ่ที่นาคืนได้ จึงถูกนายทุนยึดที่นาไป หรือบางราย โชคดียังมีที่นาหลงเหลืออยู่บ้าง ประกอบกับเมื่อมีลูกมากในบางครอบครัวต้องแบ่งที่นาให้ลูกมีที่ทำกิน ที่ดินถูกแบ่งซอยให้เล็กลง ผลผลิตได้น้อย ครอบครัวใหม่บางครอบครัวจึงต้องเช่าที่นาเพิ่ม ความผูกพันระหว่างนายทุนเจ้าของที่นา กับชาวบ้าน และนายทุนร้านค้า จึงโยงใยกันมาตลอดตั้งแต่อดีต เมื่อในอดีตชาวบ้านเริ่มเข้าสู่

ระบบการผลิตเพื่อขาย เพื่อแลกเปลี่ยนเป็นเงิน สำหรับการใช้นี้ สำหรับการซื้อหาเครื่องอุปโภคบริโภคที่ฟุ่มเฟือยและจำเป็น รวมถึงการใช้จ่ายเพื่อการลงทุนทำนาในปีต่อไป

โรงสี ที่ตลาดหนองต้นหมก หมู่บ้านใกล้เคียงกับหมู่บ้านปากคลองบ้านโพธิ์ เป็นแหล่งเงินกู้ที่ชาวบ้านคุ้นเคยมาตั้งแต่อดีต เพราะรุ่นปู่ย่าตายายจะขอยืมเงินมาใช้ก่อน และชำระหนี้เป็นข้าวให้แก่ทางโรงสี ด้วยการที่โรงสีจะมาเก็บข้าวหน้าลาน โดยต้องคิดดอกเบี้ยรวมไปด้วย ในปัจจุบันชาวบ้านบางคนรอบคดียังคงมีพันธะติดพันกับทางโรงสีเหมือนสมัยพ่อแม่ปู่ย่าตายาย

แหล่งเงินกู้ของชาวบ้านมีทั้งที่เป็นเงินกู้จากพ่อค้า โรงสี และแหล่งองค์กรของรัฐบาล คือการเป็นสมาชิก ธกส. และสหกรณ์เพื่อการเกษตร การเป็นหนี้กับนายทุนโรงสีมีเป็นส่วนมากกว่าการเป็นหนี้ ธกส. และสหกรณ์ฯ เนื่องจากการเป็นสมาชิก ธกส. และสหกรณ์ มีข้อจำกัดหลายประการที่สำคัญ คือ การมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน เช่น ที่ดิน และการมีคู่สมาชิกที่จะค้ำประกัน ทั้งต้องซื้อสัตย์ มีทรัพย์สิน จากการสำรวจกลุ่มชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง และกลุ่มที่มีที่ดินน้อย ต้องเช่าเพิ่ม จะไม่เป็นสมาชิก ธกส., สหกรณ์ฯ แต่จะกู้เงินจากพ่อค่านายทุนโรงสี เพราะจะกู้เงินง่ายและสะดวกโดยไม่มีขั้นตอน และหลักทรัพย์ค้ำประกัน ถ้านายทุนไว้ใจ อย่างไรก็ตามชาวบ้านบางคนก็จะมีภาระหนี้เงินกล่าวคือ การจัดสรรการเงินโดยยืมเอกชนมาใช้คืนรัฐ และยืมรัฐมาใช้คืนเอกชน เป็นเช่นนี้ตลอด เป็นแนวทางการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาการเป็นหนี้สินที่พันพันกันมานาน ให้หลุดพ้นไปได้

ปัจจัยการผลิต

สภาพการถือครองที่ดิน

จากการสำรวจพบว่า ชาวบ้านมีที่ดินเป็นของตนเอง จำนวน 40% และที่เหลือประมาณ 60% เป็นชาวบ้านที่มีที่ดินเป็นของตนเอง และเช่าที่ดินเพิ่ม กับชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินต้องเช่าที่ ในหมู่บ้านนี้มีผู้มั่งคั่งมากที่สุด มีที่ดินเพียงไม่เกิน 30 ไร่ ผู้ที่มีที่ดินมากที่สุดจะเป็นนายทุนนอกหมู่บ้าน จะให้ชาวบ้านเช่าที่เพราะตนเองอยู่นอกหมู่บ้าน ไม่ได้ทำนาเอง จึงให้เช่าคิดค่าเช่าเป็นอัตราแน่นอนในแต่ละปี (โดยการคิดค่าเช่า 9 ถึง-13 ถึงต่อ 1 ไร่)

หมู่บ้านนี้เป็นเขตเกษตรน้ำฝน เนื่องจากต้องอาศัยน้ำฝนเพื่อการทำงาน แต่น้ำในลำคลองบ้านโพธิ์ก็ใช้ในการทำเกษตรด้วย โดยชาวบ้านต้องสูบน้ำในลำคลองมาช่วยถ้าฝนขาดช่วงในขณะทำงานอยู่

ช่วงเวลาการผลิต กิจกรรมของชาวบ้านหมู่บ้านปากคลองบ้านโพธิ์

ช่วงเดือน	กิจกรรม การทำมาหากิน
กรกฎาคม-สิงหาคม กันยายน-พฤศจิกายน ธันวาคม-มกราคม ปลายมกราคม-เมษายน	ไถตะ ไถแปร ไถยธไถ, คราด และตกล้ำ ถอนกล้า ปักดำ ดูแลใส่ปุ๋ยคอก ยาเคมี เก็บเกี่ยวข้าว เพาะเห็ดฟาง รับจ้างทั่วไปนอกหมู่บ้าน และในหมู่บ้านเป็นงานกรรมกรรับจ้าง

โดยดั้งเดิมการผลิตของชาวบ้าน จะเป็นการทำงานร่วมกัน (เอาแรง) ในการผลิตคือการทำงาน บางขั้นตอน เช่น การถอนกล้า และการเกี่ยวข้าว แต่จะมีบางครอบครัวที่มีฐานะดีและมีที่นามาก, แรงงานในครอบครัวมีน้อย จะจ้างแรงงานจากที่อื่น เช่น จากมีนบุรี ซึ่งเป็นพวกรับจ้างเกี่ยวข้าว โดยเฉพาะการจ้างเพื่อเกี่ยวข้าวเนื่องจากการขาดแคลนแรงงานในครัวเรือนที่ต้องใช้แรงงานมากเพื่อเกี่ยวข้าวให้ได้ระยะเวลาที่เร็วที่สุด เพราะข้าวจะล้มและเกี่ยวยาก ถ้าหากปล่อยให้รวงข้าวสุกและล้ม ดังนั้นเมื่อข้าวสุกออกรวงสุกเต็มทีทุกครัวเรือนจะต้องรีบเกี่ยวข้าว แรงงานจำนวนมากจึงเป็นสิ่งจำเป็น คนมีเงินจึงคิดจ้างแรงงานแขกมาเกี่ยวข้าว แต่ในช่วงถอนกล้ายังมีการเอาแรงกันอยู่ สมัยก่อนหน้าที่จะมีการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในละแวกนี้ การเอาแรงยังคงมีมากกว่าในปัจจุบันนี้มาก เพราะคนไม่ได้ออกไปทำงานข้างนอกหมู่บ้าน ปัจจุบันการเอาแรงยังมี แต่ลดน้อยลงไปมาก

เทคโนโลยีในการผลิต

เมื่อ 20 กว่าปีมาแล้ว หมู่บ้านเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น คือ การใช้รถไถแทนการใช้ควายไถนา โดยมีพ่อค้าที่ตลาดบ้านโพธิ์ได้มาเล่าให้ชาวบ้านฟังว่ามีการใช้รถไถแทนควาย การใช้รถไถจะเร็วและไม่ต้องเหนื่อยมาก ชาวบ้านหลายครอบครัวได้ขายควายและนำเงินไปซื้อรถไถ บางครอบครัวเงินที่ได้จากการขายควายมีจำนวนไม่พอกับการซื้อรถไถ จึงต้องไปกู้ยืมสหกรณ์, ธกส. นำเงินมารวมกันเพื่อซื้อควายเหล็ก และชาวบ้านทุก ๆ คน มีความคิดเห็นเหมือน ๆ กันว่าการใช้รถไถนาได้เปรียบกว่าการใช้ควายไถนา เพราะไม่เหนื่อยแรงทั้งคนและควาย รถไถทำงานได้มากกว่าควาย ไม่ต้องเอาใจใส่ดูแลมากเท่ากับการเลี้ยงควาย ดังนั้นควายเหล็กจึงถูกนำมาใช้แทนควายมีชีวิต จนกระทั่งควายในหมู่บ้านหายไปหมด นอกจากการใช้ควายเหล็กไถนาแล้ว ปัจจุบันความทันสมัยของการนำเอารถดีดู้เข้ามาแทนการนวดข้าวที่ต้องใช้แรงงานคน-ควาย เพราะคนต้องจูงควายย่ำข้าว เมื่อควายหายไป รถดีดู้จึงเข้ามามีบทบาทมาก และชาวบ้านก็นิยมใช้รถดีดู้

เมื่อมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ดังกล่าวเข้ามาใช้ในหมู่บ้าน ทำให้เกิดความสะดวกรบายมากขึ้นส่วนหนึ่งแล้วนั้น การมีรถไถเดินตามหรือการใช้รถดีดู้ การใช้รถเกี่ยวข้าว ทำให้ชาวบ้านไม่ต้องเอาใจใส่ดูแลเทคโนโลยีเหล่านี้ เช่นการดูแลเอาใจใส่ควาย แรงงานสัตว์ที่มีชีวิต การการใช้รถไถเดินตาม ทำให้ชาวบ้านไถนาได้ปริมาณเพิ่มขึ้น และใช้ระยะเวลาน้อยกว่าใช้ควายไถนา (สัมภาระ นายสมนึก ช่วยรักษา นายสมพงษ์ หมอกสีปาน) รวมถึงการใช้คนเพื่อเลี้ยงดูเอาใจใส่ควายก็ไม่ต้องมีอีกต่อไป

การใช้รถไถเดินตามมีประโยชน์ในช่วงชาวบ้านไถตะไถแปร เพื่อหว่านข้าว เมื่อถึงช่วงดำนาต้องใช้แรงงานคนในแต่ละครัวเรือน ยังคงมีแรงงานสมาชิกในครัวเรือนหรือบางครัวเรือนต้องจ้างแรงงานรับจ้าง ในช่วงการเก็บเกี่ยวมีทั้งการใช้แรงงานคนเกี่ยว "ในช่วงเวลา 4-5 ปีมานี้ เริ่มนิยมรถเกี่ยวข้าวที่รับจ้างเกี่ยวข้าว โดยคิดราคาเกี่ยวไร่ละ 350-450 บาท" (ผู้ใหญ่บ้านกล่าว) แต่ในบางครัวเรือนยังมีการเอาแรงและสมาชิกในครัวเรือนช่วยกันเกี่ยวข้าวก็ยังมียู่ แต่ชาวบ้านเริ่มหันมานิยมเครื่องทุ่นแรงเทคโนโลยีใหม่ ๆ เหล่านี้มากขึ้น นายวิชัย สิงห์มณี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเล่าว่า "เรานิยมการใช้รถไถ รถดีดู้ข้าว หรือจ้างรถเกี่ยวข้าว เพราะ

ได้ปริมาณงานและใช้เวลาที่ทำงานดีกว่าการใช้แรงงานคน เดียวนี้เกือบทุกครัวเรือนจะนิยมใช้เทคโนโลยีใหม่ ๆ มากกว่าจะใช้แรงงานคน แต่ยังคงมีการใช้แรงงานหรือเอาแรงกันอยู่ แต่ลดน้อยลงไปมาก..."

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย